

Kunst- og arkivprosjektet Vendepunkt

KULTURRÅDET
Arts Council
Norway

VENDE
PUNKT

Innhold

- s.3 **FORORD**

- s.4 **1. KUNST- OG ARKIVPROSJEKTET VENDEPUNKT**
- s.4 1.1 Hvorfor Vendepunkt?
- s.5 1.2 Skoleverksted
- s.6 1.3 Teaterforestilling

- s.9 **2. ORGANISERING AV PROSJEKTET**
- s.9 2.1 Organisering av verkstedarbeidet
- s.10 2.2 Organisering av forestillingsarbeidet

- s.12 **3. KILDER OG KILDEARBEID**
- s.12 3.1 Bruk av historiske kilder om vendepunkt i verkstedet
- s.13 3.2 Bruk av historiske kilder, elevtekster og annen dokumentasjon i forestillingen

- s.16 **4. METODER**
- s.16 4.1 Forankring og involvering blant ansatte på Arkivsenteret
- s.16 4.2 Utviklingsverksted
- s.19 4.3 Endringer etter utviklingsverkstedene
- s.22 4.4 Metoder i de endelige skoleverkstedene
- s.23 4.5 Forankring av teaterprosjektet på Arkivsenteret
- s.26 4.6 Bruk av referansegruppe i arbeidet med forestillingen

- s.28 **5. SAMARBEIDET MED DEN KULTURELLE SKOLESEKKEN OG SKOLENE**
- s.28 5.1 Hvordan fungerer et samarbeid med Den kulturelle skolesekken?
- s.29 5.2 Presentasjon av teaterforestillingen for Den kulturelle skolesekken og skolene
- s.32 5.3 Kontakten med skolen og lærerne

- s.34 **6. KOMPETANSE**
- s.34 6.1 Kompetanse i verkstedarbeidet
- s.35 6.2 Kompetanse i teaterdelen av prosjektet

- s.37 **7. RESSURSER**
- s.37 7.1 Total ressursbruk
- s.37 7.2 Finansiering

- s.40 **8. HVA HAR VENDEPUNKT BETYDD FOR ARKIVSENTERET?**
- s.40 8.1 Nådde vi målene vi hadde satt for prosjektet?
- s.41 8.2 Har vi blitt mer synlige?
- s.42 8.3 Vendepunkts betydning for de ansatte på Arkivsenteret
- s.46 8.4 Har Vendepunkt betydning noe for samarbeidsprosjektet Arkivsenter Dora?
- s.46 8.5 Var Vendepunkt verdt innsatsen?

- s.50 **KILDELISTE**

Forord

Institusjonene på Arkivsenteret på Dora i Trondheim har som ambisjon å være en kulturell og demokratisk ressurs for hele befolkningen i sin region. De vet at for å få til det, må de fortelle at de finnes og vise hva de har å tilby. Det har ført til en omfattende satsing på formidling, og prosjektet «Vendepunkt» føyer seg fint inn i rekken av utradisjonelle formidlingsprosjekter ved Arkivsenteret. Norsk kulturråd har bidratt til «Vendepunkt» både gjennom støtte fra kulturvernansettningen i Norsk kulturfond og fra Utviklingsmidler for arkiv- og museumssektoren.

«Vendepunkt» har vært et treårig prosjekt i regi av Arkivsenteret i samarbeid med kunstnere. Første fase (2010) besto av et skriveverksted for ungdom. Her fikk skoleelever arbeide kreativt med å skape fortellinger med utgangspunkt i historiske kilder. I fase to (2011) ble det produsert en teaterforestilling, basert på kilder i arkivene og på tekster fra verkstedene. Både fase en og to er gjennomført i samarbeid med Den kulturelle skolesekken. Tredje fase har vært oppsummering av erfaringer og resultater fra prosjektet, som nå avsluttes med denne rapporten.

«Vendepunkt» er nyskapende på flere måter. Samarbeid med kunstnere har vært helt sentralt i prosjektet. Det var et utgangspunkt at institusjonene på Arkivsenteret ønsket å prøve ut om samarbeid med profesjonelle formidlere kunne være en vei å gå for å nå ut til nye brukergrupper. Det ble inngått samarbeid med en forfatter og en dramaturg for å undersøke hva deres kreative arbeidsmetoder og profesjonelle formidlingsteknikker kunne tilføre arkivene. Målet var å utvikle nye formidlingsmetoder i samarbeid med kunstnerne.

Videre har medvirkning som metode vært viktig, ved at skoleelever på ulikt vis har medvirket i utvikling av verkstedopplegg og teaterforestilling, og slik sikret at produksjonene har truffet målgruppen.

Prosjektet har helt klart kommet frem til nye måter å formidle arkiv og kulturarv på. Teaterforestilling og kreativt skriveverksted er i seg selv utradisjonelle formater for arkivsektoren. Kunstnere og skoleelever er på en annen måte enn arkivinstitusjonene fristilte

i sin fortolkning av arkivmaterialet, og har festet seg ved andre aspekter ved kildene enn arkivaren tradisjonelt gjør. Det har gitt engasjerende innganger til materialet og har tilført arkivformidlingen andre måter å se arkivene på, og det har tilført perspektiver på den måten arkivsektoren selv tradisjonelt beskriver og søker i det materialet den forvalter.

Arkivsenteret har blitt mer synlig i regionen, og har styrket sin profil som relevant samfunnsinstitusjon i møte med nye brukergrupper og nye samarbeidspartnere. Skolene og Den kulturelle skolesekken har fått øynene opp for Arkivsenteret som et sted for opplevelse og læring. Arkivinstitusjonene på Arkivsenteret opplever å bli invitert inn i andre kulturarvsprosjekter i regionen, og kunstnere har fått øynene opp for det potensialet arkiv utgjør som grunnlag og inspirasjon for kunst.

Norsk kulturråd takker Interkommunalt arkiv i Trøndelag, Statsarkivet i Trondheim, NTNU Universitetsbiblioteket og Forsvarsmuseet for vel gjennomført prosjekt og interessant rapport. Takk til Pål Langøien fra Interkommunalt arkiv i Trøndelag, Ann Kristin Eide og Inger Johanne Glasø Røkke fra NTNU Universitetsbiblioteket og Tone Håseth, Maria Press og Astrid Løvlien fra Statsarkivet i Trondheim for bidrag til teksten. Takk til Tone Håseth, Astrid Løvlien og Ingeborg Stensrud, alle fra Statsarkivet, for redaksjonsarbeidet, og til Tone i tillegg for billedredaksjon. Takk også til produsent Ane Wennevold for bistand med både tekst og korrektur, særlig på det kunstfaglige i rapporten.

Norsk kulturråd håper at andre kulturarvinstitusjoner gjennom dette heftet vil la seg inspirere til å bruke nye uttrykk og samarbeidspartnere for å skape andre innganger til det materialet de forvalter.

Oslo, april 2013

VIBEKE MOHR,
avdelingsdirektør

ANNE AASHEIM,
direktør

Elever ved Sverresborg ungdomsskole viser tablåer med utgangspunkt i materiale fra Trondheims redningsmisjon.

1. Vendepunkt: Ungdoms kraft til å endre

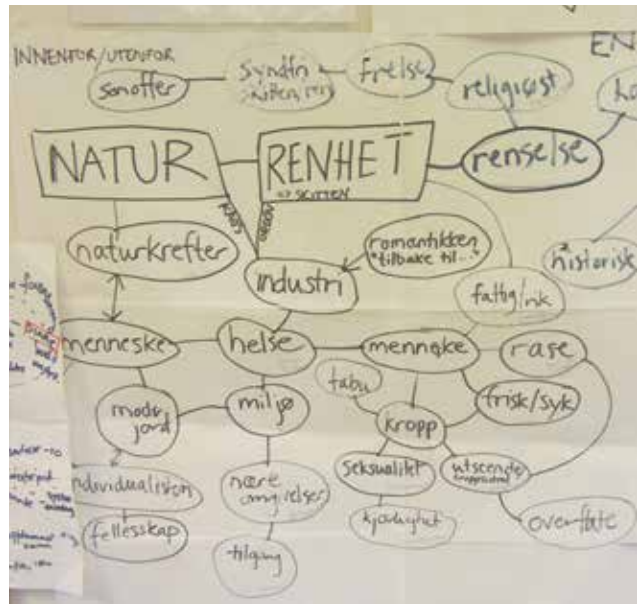
1.1 Hvorfor Vendepunkt?

Ved Arkivsenteret på Dora i Trondheim har vi som ambisjon å være en ressurs for hele befolkningen i Midt-Norge. Senteret, som ligger i tilknytning til, og i den svære ubåtbunker som nazistene bygget under 2. verdenskrig, består av tre arkivinstitusjoner, en biblioteksavdeling og en museumsavdeling: Statsarkivet i Trondheim, Trondheim byarkiv, Interkommunalt Arkiv Trøndelag IKS (IKA), NTNU universitetsbiblioteket – avdeling Dora, og Forsvarsmuseet – magasin Dora. Altså mye kompetanse og mye historisk materiale samlet på et sted, og dette ønsker vi å skape bevissthet om i befolkningen. For å være en ressurs for alle må vi fortelle at vi finnes og vise hva vi har å tilby. Vi må fortelle at vårt arkivsenter inneholder 50 000 hyllemeter med viktig, morsom,

lærerik, inspirerende og nyttig informasjon, at du kan komme til Arkivsenteret og bestille fram nesten hva som helst fra våre magasiner og få det fram innen en halv time, at arkivene våre omfatter et tidsspenn på 800 år og handler om deg og meg, at det er vi og våre forfedre som har skapt arkivene og at det er alles rett å bruke dem. Vi må også fortelle at arkivene er en forutsetning for vårt demokrati og vår rettssikkerhet og at de kan gi deg innsyn i styresmaktens aktiviteter. Vi vil kort og godt vise at arkivene kan være en kulturell og demokratisk ressurs for alle. Det er spesielt viktig å fortelle dette til ungdom. Det er de som skal styre og utvikle samfunnet vårt om noen år, og det er viktig at de kjenner til arkivenes verdi.

Om man utnytter det potensialet som ligger i arkivene, så kan de få stor nytteverdi på ulike områder i samfunnet. I dette tilfellet, gjennom prosjektet *Vendepunkt*, ønsket vi å prøve ut og vise hvordan arkivene kan bli en nyttig ressurs for skolen. Skolens læreplaner poengterer at det er viktig at de unge, som vokser opp i et mediesamfunn som endrer seg i turbofart, utvikler gode ferdigheter når det gjelder å vurdere informasjon. Vi i arkivbransjen er spesialister i kildekritikk. Vi har tilgang til all slags informasjon, i alle former og format, og fra mange tidsperioder. Vi er vant til å håndtere dette materialet og å bruke det som kilder til kunnskap. Med *Vendepunkt*prosjektet ville vi rekke skolen en hjelpende hånd i arbeidet med å lære elevene å bruke kilder – noe som er nedfelt i skolens læreplaner som et viktig kunnskapsmål. Vi ville også tilby skolen en mulighet til å la elevene bruke sine kreative evner på nye måter innenfor norskfaget og historiefaget gjennom bruk av arkivmateriale. Gjennom *Vendepunkt* ville vi gi nye muligheter for tekstskaping, dramatisering, historieforståelse og selvforståelse samtidig som vi selvfølgelig også håpet på å vekke elevenes interesse og nysgjerrighet for historiefaget og få dem til å reflektere over hvordan fortiden henger sammen med nåtiden, samt se seg selv i en større sammenheng. Målet med prosjektet var å stimulere elevenes nysgjerrighet og kreativitet samt bidra til læring samtidig som vi ville vise at arkivene kan være en alternativ læringsarena for skolen i flere fag.

Selv om vi har mange gode formidlere ved Arkivsenteret har vi ikke spisskompetanse når det gjelder å nå ut til skoler og elever. Med *Vendepunkt* ville vi prøve ut om samarbeid med profesjonelle formidlere kunne være en vei å gå. Vi slo oss sammen med en forfatter og en dramaturg for å finne ut om deres kreative arbeidsmetoder og profesjonelle formidler-teknikker kunne forenes med arkivarenes kunnskaper og arbeidsmetoder. Målet var å utvikle nye og hensiktsmessige formidlingsredskap sammen med kunstnerne. Vi hadde tidligere hatt et samarbeid med kunstnere i prosjektet *Dora* devised. Det var svært vellykket og vi ville utvikle samarbeidet og metodene videre. *Vendepunkt* sprang ut av fellesskapet i Arkivsenteret *Dora* i Trondheim. Hovedmålet med prosjektet var å utvikle nye måter å formidle kulturarven vår på.

1.2 Skoleverksted

Et av formålene med *Vendepunkt* var å nå fram til ungdom ved å produsere et tilbud gjennom *Den kulturelle skolesekken* for hele Trøndelag, og vi satte det hele i gang med å arrangere skoleverksted på utvalgte skoler i Nord- og Sør-Trøndelag.

Denne første fasen av *Vendepunkt* ble gjennomført i perioden februar til desember 2010. Målgruppen var ungdom i alderen 13 til 19 år, og i løpet av høsten ble 6 skoleverksted arrangert i ungdomsskolen og 4 i videregående skole. Før dette hadde 3 utviklingsverksted vært gjennomført for å komme frem til en form som ville fungere optimalt som læringsarena for ungdommene. Prosjektet fikk økonomisk støtte fra ABM-utvikling i 2010, og *Den kulturelle skolesekken* finansierte gjennomføringen av verkstedene i skolene.

Lokal forankring av prosjektet i hele Trøndelag var en av grunnpillarene i prosjektet. Vi ønsket å nå ungdom i begge Trøndelagsfylkene og å bidra til å bygge en regional identitet for de unge. 350 elever fra 13 skoleklasser deltok i verkstedene, og det var *Den kulturelle skolesekken* i Nord- og Sør-Trøndelag sitt distribusjonsapparat som ble benyttet. Vi ønsket å videreføre trønderske kulturhistoriske minner, som kanskje ellers ikke ville blitt brakt fram i lyset igjen. Vi ville også la elevene oppdage og oppleve historier fra regionen, ved å la dem bli kjent med skjebner og hendelser som finnes i arkivene. Gjennom å koble de gamle historiene fra arkivene til de unges egen historie, ønsket vi at elevene skulle føle sterkere bånd mellom fortid og samtid.

I arbeidet med verkstedene la vi spesielt vekt på å bruke kilder som omhandlet Trøndelags historie og som enten var skrevet av eller omhandlet ungdom, og vi benyttet metoder fra dramapedagogikk, kreativ skriving, historie- og arkivfag. Vi dro vi ut til skolene med et team på fem: dramaturg og forfatter, som sto for den kunstneriske ledelsen, og tre ansatte ved Arkivsenteret som dokumenterte arbeidet ved å ta opp lyd, fotografere, filme og notere, samtidig som de bisto med presentasjon av arkivmaterialet i en historisk kontekst og hjalp elevene med oppgaver gjennom dagen. Kildematerialet som ble brukt – nytt og gammelt – var utgangspunkt for skoleverkstedet, og i utviklingsfasen, som besto av 3 ”utprøvingsverksteder”, fikk vi innspill til blant annet hvilke kilder og tema som fanget interessen hos de unge, og om kildene hadde noen dramaturgisk verdi. Den kulturelle skolesekken i Nord Trøndelag skaffet referansegrupper i form av skoleklasser til utprøvingen, og resultatene tok vi med oss inn i utarbeidelsen av det ”ferdige” verkstedet, og senere i en teaterforestilling.

Gjennom verkstedet fikk ungdommene prøve hvordan det er å arbeide kreativt med en historisk kilde. En stort mengde arkivmateriale fra institusjonene ved Arkivsenteret – hundrevis av dokumenter og andre kilder – ble brukt som det første grunnlaget for arbeidet. Etter at vi hadde gått igjennom materialet og gjort et utvalg vi trodde kunne fenge skoleelevene, satt vi igjen med noen titalls kilder som vi samlet etter tema i mapper. Elevene i utviklingsverkstedet tok så utgangspunkt i denne lille mengden arkivmateriale da de begynte å jobbe med stoffet. Materialet besto blant annet av kopier av håndskrevne dokumenter, bildemateriale og trykt materiale. Utfordringen var å finne ”råmateriale” tilpasset målgruppen, slik at kildene kunne sees og bli forstått på nye måter. Arbeidet i verkstedene dreide seg om å sette seg inn i historiske kilder via metoder som drama og kreativ skriving, og å prøve og forstå historiske personer gjennom å bygge kontekst rundt dem. Med innlevelse og forståelse av en annen tid, fikk elevene mulighet til å fordype seg i enkeltskjebner. Elevene fikk erfare at det trengs mer enn bare harde fakta for å leve seg inn i en annen tid og skape noe om denne tiden. De fikk også innblikk i hvordan en forfatter og dramaturg arbeider. Dette ga elevene et innblikk i de prosessene som ligger bak det å skape fortellinger.

Vi ville ikke formidle én sannhet om det historiske materialet, men bidra til kritisk refleksjon og innlevelse som skulle være med å skape forståelse og større interesse. For å oppnå forståelse var det

nødvendig å knytte bånd mellom fortid, nåtid og framtid. Vi har erfart at gjenkjennelse er viktig for å få ungdommene til å gå videre i sine betraktninger. Ved å legge vekt på innlevelse og empatiske metoder oppnådde vi å få elevene interessert i de historiske kildene. Måten vi nærmet oss det historiske materialet på, gjorde elevene interessert både i hva en kilde er, hvordan den er laget og hvordan den blir lagret. Gjennom arbeidet med fortellinger engasjerte vi dem aktivt i å se kilden fra ulike synsvinkler, noe som brakte temaene kildekritikk og bevaring av kilder naturlig på banen. Dette ble kildekritikk i praksis.

Ungdommene, som var fra forskjellige steder i Trøndelag – fra by og bygd – var aktivt skapende i verkstedet. Alle skrev ned historier som på ulikt vis belyste deres opplevelse av arbeidet med kildene og av eget liv. Til sammen forfattet de ca. 1 000 tekster hvor de reflekterte rundt det historiske materialet og fortalte sine egne selvbiografiske historier. Historiene ble samlet inn og er plassert i Statsarkivet hvor de blir tatt vare på for ettertiden.

Før elevtekstene ble trygt forvart på Dora ble de imidlertid brukt til å utvikle en teaterforestilling som utgjorde fase 2 av *Vendepunkt*. Sammen med det arkivmaterialet som ble valgt etter grundig research, la ungdommenes fortellinger premissene og grunnlaget både for manus til teaterstykket og selve forestillingen.

1.3 Teaterforestilling

Ungdommenes deltagelse i verkstedet og dokumentasjonen av dette ble avgjørende for at vi kunne forstå ungdommene og se kildene med et nytt blikk. Materialet som ble skapt av elevene fortalte oss mye om dagens ungdomskultur, og vi fikk et innblikk i de unges forståelse av seg selv i egen tid og deres synspunkter på endring. Denne nye innsikten brukte vi så til å utvikle manus og en forestilling som andre ungdommer over hele Trøndelag kunne relatere til og ha utbytte av.

Teaterforestillingen *Vendepunkt* hadde som kunstnerisk hovedmål å undersøke ungdoms kraft til å endre. Fortellinger om mennesker som står overfor ulike valg i livet ble hentet fram fra arkivene på Dora, og ungdommen selv bidro gjennom tekstene og erfaringene fra verksted-prosjektet. Forestillingen, som ble produsert i løpet av høsten 2011, og senere revidert vinteren 2012-13, bygget på ideen om å knytte virkelige hendelser fra unge menneskers liv i fortiden – funnene i arkivene – sammen med

01

02

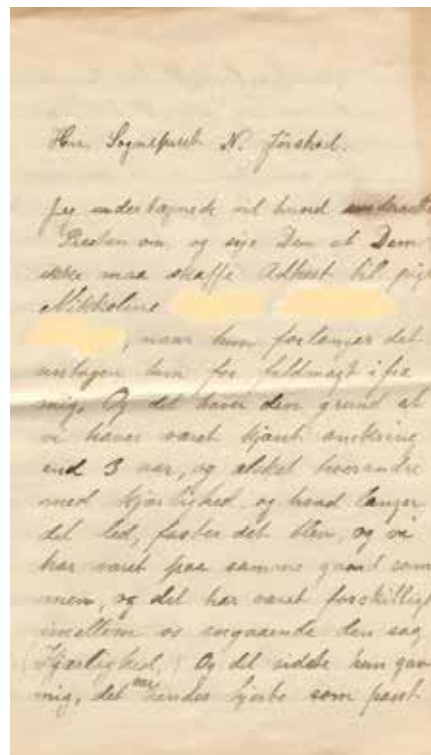
03

- 01 Ragna i samtale med Anna Venås i Vollaen kretsfengsel.
- 02 Fra puppedansscenen i forestillingen, utgangspunktet var en elevtekst.
- 03 Elever ved Hitra videregående skole viser tablåer.

dagens ungdoms erfaringsverden og perspektiv på livet, som ofte er svært fokusert på nåtid og framtid. Forestillingen skal gi en dypere forståelse av at alt henger sammen og at dagens ungdom er lenket sammen med, og er en del av, historien. Den tar opp aktuell ungdomstematikk og er morsom, medrivende og alvorlig, samtidig som den skaper nysgjerrighet for historie: Ja, til og med for noe så sært som gamle arkiv. Forestillingen var et kunstverk som sto støtt som nettopp det, men som også stimulerte til læring. Derfor kunne den lett knyttes opp til læringsmål i læreplanen for samfunnsfag, historie og norsk, og det ble utarbeidet et etterarbeidsmateriale for lærere og elever for å fremme dette.

*Vendepunkt*forestillingen ble til, som vi har fortalt i kapittelet ovenfor, gjennom medvirkning fra målgruppen. Denne medvirkningen sikret forestillingens relevans for målgruppen samtidig som elevene på denne måten fikk bidra til å utforme selve forestillingen. Noen av tekstene deres forekommer også ordrett i forestillingen.

I forestillingen møter vi 5 elever fra en videregående skole på omvisning i Arkivsenteret på Dora. Sentralt står deres tematikker: forelskelse, homofili, utbrytertrang, relasjoner, familie og hverdag. I arkivdokumentene møter de unge mennesker som forteller sine fortellinger: Det er ulykkelige forelskelser, vennskap på prøve og en tid der kvinner ikke rår over egen kropp og stemme. Fra arkivet har vi hentet historier som fortelles en til en, som et brev fra Ole Hammeren til soknepresten på Hitra, og brev og kilder om Fredrikke Marie Qvams kamp for kvinners stemmerett. En annen historie vi har latt oss inspirere av er historien om Hugo Holtermann som ble banket av hirden for å ha revet ned nazipropaganda utenfor Studentersamfundet i Trondheim. Felles for historiene er at de viser ungdommelig mot og vilje til endring. Dette temaet, ungdommens kraft til endring, står også sentralt i selvbiografiene til de 5 nåtidsungdommene i stykket. Alle historiene som er brukt i forestillingen, er hentet fra Trøndelag, noe som skaper gjenkjenning og identifikasjon hos elevene. En anmeldelse i avisen Fjell-Ljom på Røros tyder i hvert fall på det: «Handlingen var strukturert, og med de gode skiftene mellom nåtid og historiene i fortid, var det lett å følge med. *Vendepunkt* viste meg endringene i livet, valg vi møter på og at historien om meg begynner nå!», skrev frilansjournalisten, en elev ved Røros videregående skole.

Originalen av Ole Hammerens brev til soknepresten på Hitra.

Forestillingen har en enkel scenografi bestående av hvite settstykker man enkelt kan transportere, samt egen lys og lydriigg. To av settstykkene består hver av to hvite, små lerretsvegger med strikk imellom. Disse kan skyves på, som dører, slik at karakterene i stykket kan gå ut og inn mellom dem. De danner små rom som tjener de ulike scenene og bildene man ønsker å skape. To litt større vegger av hvitt, gjennomskinnelig stoff står i bakgrunnen. Disse fungerer som skjerm Brett for skuespillerne ved skift eller exit, og som lerret å projisere stykkets videobilder på. Videokunsten er designet av vår scenograf og inspirert av bildemateriale fra NTNU Universitetsbiblioteket. Sammen med de tidsriktige kostymene er de i stor grad med på å skape det visuelle bildet. Også lyddesignen har elementer hentet fram fra arkivene, og sammen bidrar scenografi og lyddesign til å sette den riktige tidskoloritten. Den ovennevnte anmeldelsen i Fjell-Ljom syntes også vi har lyktes med dette, og skriver: «Med alle lydeffektene og de gode skuespillerprestasjonene lever vi oss inn i fortiden, og *Vendepunkt* tar deg med på en tidsreise».

2. Organisering av prosjektet

2.1 Organisering av verkstedarbeidet

Verkstedperioden med dramaturg, forfatter og ansatte ved Arkivsenteret begynte i februar 2010 og varte året ut. I denne perioden ble skoleverkstedene planlagt, utviklet og gjennomført. I tiden frem til det første utviklingsverkstedet høsten 2010, foretok de involverte research i arkivkilder og drev metodisk utviklingsarbeid, som beskrives nærmere i kapittel 4. Dette var en lang og krevende arbeidsprosess. Det var mye fram og tilbake før rette kilder, rette historiske fakta og det vi da mente var de beste metodene, var på plass. Det lå også noen utfordringer i at dette var et samarbeidsprosjekt der man måtte prøve å forstå hverandres fagområder og kommunisere på en slik måte om faget sitt at man forsto hverandre. God kommunikasjon viste seg å være avgjørende både for fremdriften i prosjektet og for det endelige resultatet. Dramaturg og forfatter var involvert i prosjektet fra idéstadiet allerede høsten 2009, mens de ansatte på Arkivsenteret ble koblet inn i prosessen fra februar

2010 og deltok gjennom hele året. Den enkeltes medvirkning varierte etter hvilken kompetanse prosjektet trengte til enhver tid.

Statsarkivet i Trondheim hadde ansvar for praktisk koordinering, regnskap og budsjett under hele prosjektet. Kontrakter, samarbeidsavtaler, søknader, referater, planer og lignende ble lagret i arkivsystemet hos Statsarkivet i Trondheim. De andre samarbeidspartnerne tok i liten grad del i den administrative delen av prosjektet.

Staben som reiste ut med verkstedet besto av 3 ansatte fra Arkivsenteret og to kunstnere: en dramaturg, som var engasjert av statsarkivet for å ha prosjektledelsen, og en forfatter, innleid som kunstnerisk konsulent. De to kunstnerne, sammen med prosjektets administrative koordinator, som var ansatt på Statsarkivet, utgjorde Vendepunkts

administrative kjerne under verkstedet. De andre samarbeidspartene, Interkommunalt Arkiv Trøndelag IKS (IKA), NTNU Universitetsbiblioteket og Forsvarsmuseets magasin Dora, bidro i form av arbeidsressurser og med samlingene sine. Institusjonene ble enige om hva hver av dem ønsket å bidra med av ressurser og det ble inngått en samarbeidsavtale på grunnlag av dette.

Det ble skapt mye dokumentasjon under arbeidet med verkstedene. En egen gruppe av de ansatte fikk ansvar for å ta vare på denne, samt delta i markedsføring av prosjektet. Å gjøre prosjektet synlig var viktig, og det ble tidlig laget en egen hjemmeside. Dokumentasjonen fra denne fasen ble vesentlig mer omfattende enn vi hadde forestilt oss. All dokumentasjon i form av elevtekster, bilder, notater og lignende, som ble produsert i verkstedene, ble arkivert og bevares i Statsarkivet.

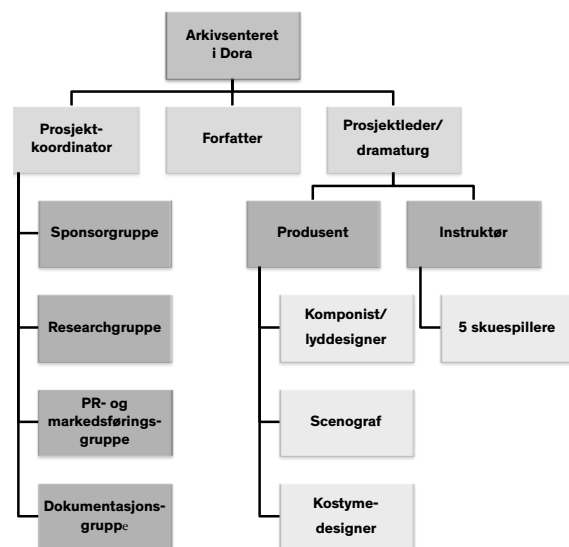
2.2 Organisering av forestillingsarbeidet

Prøveperioden med skuespillerne og de andre kunstnerne var satt til 8 uker høsten 2011, noe som er vanlig mal ved institusjonsteatre. I tillegg kom selve forestillingsperioden. Scenograf og lyddesigner var involvert i prosjektet på tidligere tidspunkt, og også skuespillerne ble involvert i et "laboratorium" våren 2011 for å sette i gang prosessen med forståelsen av og kunnskapen rundt materialet før den intensive prøveperioden. Laboratoriet ble gjennomført over to dager i mai, og var ment som en forsmak på arbeidet med kildematerialet og elevtekstene og en utprøving av hvordan dette kunne jobbes med i prøveperioden. Vi ønsket at skuespillerne skulle bli kjent med stoffet allerede da slik at det kunne modnes i bevisstheten deres over sommeren. Det var essensielt at skuespillerne kjente og forsto materialet som skulle benyttes: Med metoden "devised theater", som ble benyttet, blir mye til på gulvet når man prøver ut fysisk i prøvesalen det man vil forske på. Denne metoden innebærer at teaterstykket ikke skrives av en dramatiker eller flere, men blir til gjennom et kollektivt samarbeid, gjerne basert på improvisasjon. I *Vendepunkt* dannet både arkivmaterialet, elevtekstene og forfatters bearbeiding av disse grunnlaget for og inngangen til denne improvisasjonen.

Mange personer ble trukket inn i forestillingsarbeidet – både kunstnere og ansatte på Arkivsenteret. I forhold til arbeidet med verkstedene var det nå mange flere oppgaver som skulle utføres over et større budsjett, der midler både skulle skaffes og håndteres.

Forestillingen ville kreve en større organisasjon enn verkstedet, og prosjektet ble derfor organisert rundt et administrativt nav som besto av forfatter, dramaturg, prosjektkoordinator – og i sluttfasen også en produsent. Denne gruppen organiserte og planla produksjonen av forestillingen både inn mot Arkivsenteret og mot de eksterne samarbeidspartnerne. Prosjektkoordinator var en ansatt ved Statsarkivet som holdt de administrative trådene i sin hånd. Dette var nødvendig for helhetsblikket og det fungerte godt. Det ble opprettet grupper med ansatte fra flere av institusjonene. Stort sett fungerte disse svært bra, men av og til opplevde vi konflikt mellom arbeidet for *Vendepunkt* og annet arbeid for arbeidsgiver.

Hver gruppe ble knyttet opp mot og rapporterte til prosjektledelsen ved prosjektkoordinator. Prosjektkoordinator fikk en nøkkelrolle i å holde prosjektets mange deler sammen og påse at det ble trukket i de rette tråder på rett tidspunkt. I dette prosjektet var det mange ledd som var avhengige av at andre ledd gjorde jobben sin til rett tid. Dette var en ny og komplisert måte for oss å organisere oss og arbeide på. I etterkant har gruppene evaluert arbeidet sammen med prosjektledelsen og vi har lært mye av dette. Hovedinntrykket fra evalueringene var særlig at de ansatte i gruppene følte seg presset mellom sine vanlige oppgaver og arbeidet for *Vendepunkt* – et klassisk prosjektdeltakerdilemma. Hvilke oppgaver som skulle nedprioriteres var ikke blitt tydelig kommunisert. Ekstra vanskelig blir det når flere institusjoner med hver sin leder skal gjennomføre et prosjekt sammen. Vi har konkludert med at prosjektet var godt forankret hos deltakerne, men ikke godt nok forankret i de respektive institusjonene.

02

03

01 Organisasjonskart.

02 Sammen drag av elevtekster etter gjennomgang med skuespillerne.

03 Dramaturg Lene Helland Rønningen, skuespillerne Elizabeth Piro Volan og Ingvild Meland jobber med forestillingen.

Plakat fra Den kalde krigen. Fargene i plakaten var utgangspunkt for Vendepunktlogoen.

3. Kilder og kildearbeid

3.1 Bruk av historiske kilder om vendepunkt i verkstedet

Gjennom et oppstartmøte med de ansatte på Arkivsenteret før verkstedturneen, ble forskjellige typer vendepunkt, og arkiver som kan beskrive vendepunkt, diskutert. Etter oppstartmøtet begynte formidlingsgruppa på Arkivsenteret straks å søke i sine respektive arkiver etter aktuelt arkivmateriale til verkstedet. Det hadde blitt poengtert fra forfatter og dramaturg at kildematerialet vi skulle benytte, måtte handle om tema som hadde aktualitet for ungdom. Det kunne gjerne være fortalt av ungdom, og det måtte i det minste ha et ungdomsperspektiv.

Vi skulle se spesielt etter historier knyttet til hendelser som representerte et vendepunkt i ungdommers liv. Både private og offentlige arkiv ble undersøkt. Vi fant materiale i lensmannsarkiv, skoleprotokoller, private dagbøker, bilder, aviser og brevsamlinger. Noe ble også hentet fra kart og bibliotekbøker. Vi

i formidlingsgruppa hadde tidligere arbeidet med å finne arkivmateriale til teaterforestillingen *Spor gjennom ingenmannsland/Dora Devised*. Den gangen fant vi fram veldig mye stoff, og på langt nær alt ble brukt. Erfaringen med dette tidligere arbeidet fulgte og hjalp gruppa i jakten på historier om vendepunkt. Vi søkte kilder som kunne belyse spørsmål som: ”Hvordan påvirker en konfliktsituasjon i et land menneskene som bor der?” Her kommer mange aspekter inn: lojalitet, angiveri, motstandsarbeid, vareknapphet, propaganda, raseteori, menneskesyn. Andre tema vi hadde i tankene da vi gikk i magasinene var kampsaker, som kampen om bydelen Bakklundet i Trondheim og kamp for kvinners rettigheter og stemmerett. Vi søkte etter arkiver om personer som har bidratt til å omforme samfunnet, arkiver om minoriteter, om barns oppvekstvilkår, barnehjem, elevforeninger – kanskje skoleaviser – om dramatiske hendelser i livet; om klasseskiller, bybranner, sykdom og seksualitet. Kildene som skulle benyttes var både

kopier av originaldokumentene og transkriberte dokumenter. Kopier av originalene ble brukt fordi de gir en større nærhet til situasjonen der kilden oppsto.

3.2 Bruk av historiske kilder, elevtekster og annen dokumentasjon i forestillingen

Teateroppsetningen bygget i sin helhet på historiske kilder vi fant i de lokale arkivene, museene og bibliotekene, samt på de nye kildene som ble skapt av elevene under skoleverkstedene. Sammen bestemte og utdypet disse kildene tema for forestillingen og enkelte ganger ble kildenes tekst benyttet ordrett i framføringen.

Historiske kilder ble også benyttet av scenograf, lyddesigner og kostymedesigner. I scenografien ble film som viste arkivkilder, og bruken av arkivesker som rekvisita, sentrale virkemidler. Arkivmagasin som sted ble også aktivt benyttet i scenografiens filmmateriale, og forestillingen tok – som tidligere nevnt – utgangspunkt i en skoleklasse på omvisning i Dora. Lyddesigneren benyttet seg av lydopptak fra Forsvarsmuseets samlinger, og kostymedesigneren gjenskapte klesplagg hun fant i fotografier av kjente personer – som tilfelle var med Frederikke Marie Qvams kåpe. Slik fikk vi aktuelle, tidstypiske og riktige kulisser og kostymer.

Researchgruppen måtte være svært aktiv i produksjonsfasen, både før og under prøveperioden. Gruppens oppgave var å finne fram kilder på bestilling fra de som laget forestillingen. Bestillingene fra produksjons- og kunstnerisk team ble overbrakt av produsent og forfatter i møter med researchgruppa. Det kunne komme spørsmål etter enkelthistorier fra motstandsarbeid og personkonflikter i krig eller konkrete saker som uttrykte protest, handlet om kvinnesaksarbeid eller kvinnelig stemmerett. Også kilder som ga gode tidsbilder, som for eksempel dagbøker, foto og aviser, ble etterspurt. Det ble holdt hyppige møter mellom produsent, forfatter og researchgruppen, og fokusområdet kunne skifte etter hvert som teaterstykket utviklet seg. Det kom stadig opp nye tema som ensemblet ønsket å jobbe med. Det følte som om temaene gikk som baller i lufta mellom dem som jobbet med forestillingen og researchgruppa. Av og til bød bestillingene av kildemateriale på utfordringer for researchgruppa: saken skulle ha en ny vri og stoffet skulle leveres raskt. Utfordringene lå i korte tidsfrister og i bestillingenes art: ”Har dere en historie som viser et vennskap satt på prøve?” ”Vi skulle gjerne hatt en historie med sorg som underlag.” ”Vi

vil ha historier med klare vendepunkt i”. For å gi et inntrykk av mangfoldet i kildematerialet og mengden av materiale vi samlet til å begynne med, har vi tatt med listen over alle de kildene som dannet utgangspunkt for skoleverkstedene og teaterstykket. Vi håper den bidrar til å gi et klarere bilde av prosessen som ble *Vendepunkt* og at den kan være til inspirasjon.

Noe kildemateriale fungerte som bakgrunnsstoff for å utdype et bestemt tema. Andre ganger ble kildematerialet benyttet ordrett i forestillingen. Og noen ganger var man rett og slett bare inspirert av en historie og tok inn elementer fra den. Det kunne dreie seg om en måte å ordlegge seg på, en konkret handling eller hendelse, eller om faktaopplysninger – som hva Adresseavisen kostet i 1938. Også skoleelevnes tekster ble brukt på disse forskjellige måtene.

Fordi skuespillerne deltok i utviklingen av teaterforestillingen, var det viktig at også de hadde kjennskap til den tidsperioden de skulle arbeide med og som rollepersonene de skulle framstille levde i. For å gi dem slik kunnskap, benyttet vi fotoserier som ble laget for elevene under verkstedturneen. Da skuespillerne begynte å jobbe med kildene, sammen med resten av produksjonsteamet, måtte opplysningene som kom fram i kildene, utdypes og forklares. Spørsmålene som kom, var veldig konkrete, som for eksempel: ”Hvor mye kostet en prostituert i 1910?”, ”Hvordan var forholdene på et barnehjem tidlig på 1900-tallet?”

I utviklingen av forestillingen tok vi også utgangspunkt i dokumentasjonen fra verkstedene. Dette artet seg på to måter:

For det første var møtene med ungdommene avgjørende for vår kunnskap om og forståelse av målgruppen. Å observere språket deres og måten de kommuniserte på ble en viktig forutsetning for å kunne skape den endelige forestillingen. Gjennom ungdommenes reaksjoner og refleksjoner i møte med de historiske kildene fikk vi også selv inspirasjon til å se kildene på nye måter. Våre analyser av dokumentasjonen fungerte som research før manuset til teaterforestillingen ble skrevet.

For det andre ble elevenes tekster og deres tolkninger av kildene vi arbeidet med, helt vesentlige for den forestillingen som ble laget. Stemmene til dagens ungdommer ble direkte og indirekte koblet opp mot stemmene fra arkivene, og historiene fra fortid og nåtid knyttet personene sammen. Elevene som

så forestillingen, skulle ha mulighet til å kjenne seg igjen i livshistoriene i teaterforestillingen. Fortellingene skulle handle om dem selv. Dokumentasjonen fra verkstedene gjorde at ungdom ble medskapende i det som skulle formidles til deres jevnaldrende, og de ble selv med på å skape et arkiv etter *Vendepunkt*. All dokumentasjonen som ble skapt med og av de unge, er i ettertid systematisert og katalogisert slik at vi enkelt kan finne fram i den. Dette er råmateriale som ungdommene selv har skapt, som omhandler deres forståelse av seg selv i sin egen tid og deres synspunkter på endring, samt deres tolkninger av og fortellinger om det historiske kildematerialet.

For å sikre elevenes personvern og opphavsrett, måtte det skaffes relevante fullmakter i god tid før verkstedet skulle ut til skolene. Fullmakten omhandlet bruk av tekstene deres, bildebruk og bruk

av lyd- og videoopptak som ble gjort. Fullmaktsforespørsler ble sendt ut til kulturkontaktene eller rektor ved skolen en måned før verkstedene startet, og mens arbeidet i verkstedene pågikk samlet vi inn de underskrevne fullmaktene. I Trondheim ble dette ordnet av Den kulturelle skolesekken i Trondheim, mens vi selv gjorde det overfor resten av skolene. Elever under 18 år måtte ha underskrift fra foresatte. Elevtekster ble skrevet anonymt, men kan spores av prosjektkoordinator ved særskilte behov. Det var nødvendig for å sikre elevenes personvern, men også for at ungdommene skulle føle seg friere når de skrev tekster. Der vi har brukt elevenes tekster direkte inn i forestillingen har vi funnet fram til tekstenes opphavsmenn og spurt dem direkte om tillatelse til å bruke deres tekst slik.

01

- 01 Henrik møter Fredrikke Marie Qvam. Kostymedesigner laget kåpen til Fredrikke med utgangspunkt i bilder av henne.
- 02 Utdrag av originalkilde som delvis brukes direkte i forestillingen.
- 03 8. april 1940.
- 04 Håndtegnet kart fra invasjonen av Norge under 2. verdenskrig.

"ØKSEN LIGGER ALLEREDE VED ROTEN
AV TRENE" ..

Ser vi på det gigantiske oppgjør idag mellom godt og ondt, mellom dem som kjemper for orden, rettferd og fred og dem som kjemper for kristendommens avskaffelse og for menneskehetens slaveri og kaos, kan vi ikke annet enn sammenligne denne kamp med profetens ord om øksen som allerede ligger ved roten av trene, - "og hvert tre som ikke bærer god frukt vil bli avhugget og kastet på ilden".- Denne hugst er nu i full gang! "Hvert tre" - det være sig den enkelte person eller de enkelte samfund eller karikaturer av samfund - "som ikke bærer god frukt vil bli avhugget og kastet på ilden". Det er profetens ~~ord~~ spådom som nu går i oppfyllelse.

Det jødiske herredømme i verden har båret slette frukter, og derfor går nu profetens ord over i handling: De jødiske herskere ~~med sine hjælpere~~ blir nu "hugget om og kastet på ilden," og med dem også alle de som stiller sig opp som deres hjelpere og beskyttere.

02

03

04

Verkstedteamet hjelper elever ved Sverresborg ungdomsskole.

4. Metoder

4.1 Forankring og involvering blant ansatte på Arkivsenteret

For å involvere og forankre arbeidet med prosjektet, ble alle ansatte hos de samarbeidende institusjonene invitert til et oppstartmøte for verkstedet med forfatter og dramaturg fra Dora devised i 2009. Ca. 30 personer kom til møtet, både ansatte som arbeider med formidling og andre. For oss var det viktig å invitere alle som hadde lyst til å bli med på møtet. De ansatte hadde ulik bakgrunn og ulike interesser, og tanken var at slik ville flere kunne bidra med nye og andre innfallsvinkler enn den etter hvert ganske sammensvete, formidlingsgruppen som har eksistert og samarbeidet om formidling på Arkivsenteret siden 2007.

I møtet diskuterte vi hva et vendepunkt kan være. Dramaturg og forfatter ledet arbeidet og de presenterte et vendepunkt som en endring, en hendelse som gjør noe med en enkeltperson eller et samfunn. De hevdet at et vendepunkt kan være positivt eller negativt ladet og at det kan utspille seg over kortere eller lengre tid. Vendepunktet kan være noe geogra-

fisk eller det kan være i et tidsforløp. Møtedeltakerne kom med mange forslag på vendepunkt: livsfaser, historiske begivenheter, barnefødsel, dødsfall, ny kjæreste, konfirmasjon, fra barn til voksen, overgang, ritualer, skolestart, 9. april, 11. september, reformasjonen, 1814, bilen, teknologisk utvikling, datamaskinen, den industrielle revolusjon, økonomi, natur, helse, inn- og utvandring. Møtelederne grupperte de foreslåtte vendepunktene i historisk vendepunkt, personlig vendepunkt og vendepunkt som et grep i handlingen i en fortelling. Vi gikk så over til å foreslå kilder som kunne belyse slike vendepunkt.

4.2 Utviklingsverksted

Det var viktig for oss å favne et så bredt spekter av tenåringsgruppen som mulig. Målgruppen skulle bestå av elever fra både by og land, fra ungdomsskole og fra ulike linjer og klassetrinn i videregående skole. Høsten 2010 ville vi finne ut om verkstedene, ved at ungdommene selv ble trukket inn i prosessen med å utvikle et formidlingsprosjekt, ville fungere slik vi håpet. Til dette arbeidet trengte vi referanse-

grupper å teste ut verkstedet på og å utvikle det sammen med. Den kulturelle skolesekken i Trøndelag ble invitert til å være med på å utvikle verkstedet i Nord-Trøndelag. De som hadde anledning til å komme var koordinator i Den kulturelle skolesekken for videregående skoler i Nord-Trøndelag fylkeskommune og koordinator og programansvarlig fra Den kulturelle skolesekken i Trondheim kommune. Vi ønsket å inkludere dem i utviklingsfasen fordi vi ønsket deres innspill og tilbakemeldinger på opplegget samtidig som de også fikk se i praksis hvordan vi jobbet i prosjektet. Vi håpet det ville virke positivt inn når vi skulle selge det som skulle bli neste fase i prosjektet, teaterforestillingen.

Den kulturelle skolesekken i Nord-Trøndelag fikk oppgaven med å velge ut klasser som skulle bli referansegruppene våre. Skolene som ble valgt ut til oppgaven var Verdalsøra ungdomsskole, Levanger videregående skole og Ole Vig videregående skole. Disse 3 skoleklassene var med på å utvikle formen på verkstedet, og de påvirket hvilket arkivmateriale som ble tatt med videre, i det ”ferdige” skoleverkstedet. Det gjorde de ved å gi oss tilbakemeldinger på hvilket materiale de syntes var interessant, spennende og fengende. Vi besøkte hver klasse i løpet av høsten 2010 og opplegget i hver klasse varte én skoledag.

Til utviklingsverkstedene hadde vi med kildemateriale om 3 saker: Verdalsraset i 1893, ”Ullteppesaken” under 2. verdenskrig og historien om Ragna og Alvilde, to unge jenter på elevenes alder som ble tatt hånd om av Redningsmisjonen i Trondheim i 1906. I tillegg hadde vi med noen plakater fra den kalde krigen.

Elever på 9. trinn ved Verdalsøra ungdomsskole fikk arbeide med bilder og trykte øyenvitneskildringer fra Verdalsraset. Ved Ole Vig videregående skole i Stjørdal jobbet noen elever med plakater fra den kalde krigen og andre med ullteppesaken. Fra ullteppesaken hadde vi blant annet valgt ut en kunngjøring sendt fra Innenriksdepartementet til lensmennene, som beordret levering av ulltepper til den tyske okkupasjonsmakten høsten 1941. Den tredje saken, om de unge jentene fra Redningsmisjonen, ble brukt i en klasse på 3. trinn ved Levanger videregående skole.

På alle skolene erfarte vi at elevene ikke hadde den historiske grunnkunnskapen de trengte for at arbeidet med kildene skulle gi mening for dem. Til å begynne med trodde vi dette gjaldt spesielt i ungdomsskolen, og for å bøte på dette valgte vi å gi ungdomsskoleelevene en muntlig orientering om den aktuelle tidsepoken, før de fikk utdelt kilde-

materialet. For å gjøre historien levende ønsket vi fokus på enkeltpersoner, ikke bare på årstall og politikk. Orienteringen skulle lære elevene noe om hvordan det var for familiene, for barn og unge, å leve i den valgte tidsepoken.

Vi oppdaget imidlertid at elevene i videregående skole heller ikke visste stort om de periodene det historiske kildematerialet var fra. Ved Ole Vig videregående skole, hvor vi blant annet arbeidet med temaet Krigen 1940-1945, visste elevene lite om hvordan folk hadde det i en krisetid. Her valgte vi derfor å supplere med kunnskap underveis i verkstedet. Ved Levanger videregående skole ga vi igjen en muntlig innføring i tidsepoken, slik vi hadde gjort på Verdalsøra ungdomsskole, før elevene begynte å arbeide med kildematerialet.

Verkstedene var altså både en utforsking av historiske kilder og en utforsking av målgruppa. Flere metoder, som vi vil komme nærmere inn på i kapittel 4, ble benyttet for å få elevene til å forstå historiske kilder og de personene kildene handlet om. Personene i kildene trådte fram ved at elevene ble ledet til å bygge en kontekst rundt dem. For å skape kontekst brukte vi blant annet metoden ”Circle of life”. Denne metoden går ut på å samle så mye informasjon som mulig om en enkelt persons hjem, familie, fritid, jobb og venner ved å bruke både fakta og fantasi, for så å forestille seg hva som var mulige og sannsynlige bestanddeler i denne personens liv. Denne måten ligner den en forfatter eller dramatiker bruker når de skaper et ”bakteppe”. En annen metode som ble benyttet, var å la elevene lage tablåer – øyeblikksbilder – ved å skape situasjoner i rollespill som så ble ”frost” i et øyeblikksbilde. Tre tablåer skulle lages: et hver for øyeblikk før, under og etter et vendepunkt i noens liv.

De ulike innfallsviklene til kildene viste at det ikke er nok med harde fakta for å leve seg inn i en annen tid og skape historier om denne tiden. Det man trenger er en helhetlig forståelse av den gitte tidsperioden. Vi ønsket elevenes blikk på det materialet de ble presentert for og ga dem mulighet til å fordype seg i de enkeltskjebnene som materialet handlet om. Elevene fikk skrive tekster som beskrev følelser og tema som dukket opp under arbeidet med kildene. Det kunne være tekster som var spesielt knyttet til historiske personer, men også tekster som tok utgangspunkt i elevenes egne liv og erfaringer. Gjennom dette arbeidet fikk vi tilgang til elevenes holdninger og følelser, noe som var viktig i utviklingen av det ferdige verkstedet og forestillingen.

01

02

03

01 Muntlig orientering til elevene om tidsepoken vi jobbet med.

02 Tablåer av Ragna som var satt inn på Vollan kretsfengsel.

03 Marte leser transkriberte kilder for elevene.

Gjennom verkstedet hadde ungdommene fått prøve ut hvordan det var å arbeide både kreativt og analytisk med historiske primærkilder. De fikk innblikk i hvordan de selv kunne jobbe med primærkilder som utgangspunkt, og gjennom det fikk de en forståelse av hvordan elementer i kulturarven vår kan danne grunnlag for kunst. Vi håpet også å kunne trigge ungdommenes nysgjerrighet overfor sitt historiske nærmiljø. En viktig erfaring vi gjorde, var at tekstene som elevene skrev, ble mer reflekterte og kom mer "fra innsiden" etter at de hadde arbeidet med å skape historisk kontekst. De skrev dermed også mer "fra innsiden" i tekstene om eget liv.

Utviklingsverkstedet kan sees på som et laboratorium, der vi erfarte hva de unge er opptatt av, hvilke deler av historiene de ønsket å undersøke og hvilke koblinger de gjorde. Elevene ga oss sin forståelse av det historiske materialet, fordi de selv måtte se hva som ble uttrykt i kildene og tolke det. Vi ønsket ikke å formidle én sannhet, men ville bidra til innlevelse og kritisk refleksjon hos elevene. Gjennom det ville vi skape forståelse, interesse og nærhet til hendelsene. Ungdommene reaktualiserte det historiske materialet fra arkivene ved at vi stilte spørsmål som: "Hva kan ha ført disse personene opp i situasjoner som gjorde at de havnet i dette arkivet?" Resultatet av dette refleksjonsarbeidet ble interessant, mangfoldig og tankevekkende.

Under arbeidet i klassene var dialog med elevene viktig for oss, og deres innspill var en del av utviklingsprosessen. Vi stilte spørsmål og utfordret elevene til å se en historie fra forskjellige sider og i et større perspektiv. Slik ønsket vi å gjøre ungdommene mer bevisste på sin egen og omgivelsenes rolle, både i nåtid og i fortid. Vi ønsket også å skape en bevissthet om sporene som i dag lagres og arkiveres for ettertiden. Dette ville vi gjøre ved å stille spørsmål som: "På hvilken måte setter vi spor etter oss i dag?" og "Hva sier våre fortellinger om tiden vi lever i?" Vi pekte blant annet på Facebook som et eksempel på spor fra nåtiden som lagres.

Gruppedynamikken er viktig når man skal gjennomføre prosjekter som involverer mange og ulike mennesker: Selv om fleste elevene syntes å ha stort utbytte av verkstedet, var det enkelte som viste med hele sitt kroppsspråk at de ikke hadde lyst til å delta. Dette gjorde oss oppmerksomme på at arbeidsformen vi hadde valgt, med mye medvirkning fra elevene, ikke passer for alle. Vi måtte finne balansen mellom å gi oppmerksomhet og stimulans til de elevene

som likte arbeidsmåten og å ta hensyn til dem som ikke ønsket å delta, og stort sett lyktes vi med det.

4.3 Endringer etter utviklingsverkstedene

Utviklingsfasen i Nord-Trøndelag ga oss nyttig erfaring og ny kunnskap på flere områder. Lærerne var fra begynnelsen viktige som støttespillere. De ga oss en innføring i hvordan elevene stilte når det gjaldt kunnskapsnivå og faglig kompetanse. De ga oss også råd om hvordan opplegget kunne spisses enda mer for at elevene skulle få best mulig utbytte av det. For oss var det viktig å finne ut hva ungdom på ulike alderstrinn var opptatt av, hvilke saker og personer de ble engasjert av. Elevene ble så bindeleddet mellom de teoriene og antakelsene vi hadde hatt om potensialet i materialet, på den ene siden, og stoffets faktiske gjennomslagskraft i det ferdig utviklede verkstedet, på den andre. Elevene hjalp oss i utviklingsfasen med å si hva som var aktuelt å ta med videre av kilder, og hva som kunne velges bort.

Utviklingsverkstedene ga oss en spesiell mulighet til å se verden gjennom de unges øyne, få innblikk i deres omgangsformer og observere dialogen dem i mellom. Vi fikk økt forståelse for hva som var viktig for dem på deres nåværende ståsted og kunnskap om deres refleksjoner og tanker om andre mennesker. Vi fikk vite mer om hva vennskap og kjæreste betyr, hvilke tanker elevene hadde om ungdomsliv kontra voksenliv, og hva utseende betyr for dem. Tilbakemeldingene, tekstene fra de ulike alderstrinnene og våre egne observasjoner ga klare signaler om hva som var viktig for de unge. Det førte til at enkelte saker, tema og perspektiver ble fastlagt for videre arbeid. De spontane tilbakemeldingene som vi fikk fra elevene i løpet av en dag med arbeid i verkstedet ble lest sammen med de innsamlede elevtekstene for å avgjøre hvilke arkivsaker som hadde størst potensiale for å få resonans i målgruppen. Utviklingsverkstedet førte til at vi bestemte oss for å arbeide videre med to av temaene vi hadde prøvd ut: Redningsmisjonen, med hendelser fra perioden 1900-1920 i Ragna og Alvildes liv, og ullteppesaken fra 2. verdenskrig.

Vår enkle konklusjon etter utviklingsverkstedene er at uten elevenes medvirkning hadde vi ikke fått til et verksted og en teaterforestilling som engasjere skoleungdom. Med elevenes bidrag ble begge deler svært vellykket.

Eksempel på timeplan for en verksteddag

- 08.05 Hva er et arkiv? Ved dramaturg, forfatter og Arkivsenterets representanter.
- 08.33 Dagens første skriveoppgave presenteres av forfatter. Stikkord:
Før var jeg
men nå er jeg”
Hva skjer mellom disse to linjene?
Neste skriveoppgave:
”Alle tror at men i virkeligheten”
Oppfatningen i kontrast til hvordan det egentlig er, at virkeligheten blir synlig.
- 08.45 Elevene fikk 5 minutter til å skrive oppgaven:
”Alle tror at” Det skal skrives uten å løfte pennen fra papiret.
- 08.55 Elevene får en innføring i den historiske perioden vi skulle jobbe i. Historien fortelles gjennom bilder fra NTNU Universitetsbibliotekets bildesamling.
- 09.20 Hefte med kopi av historisk kildemateriale deles ut og blir gjennomgått av forfatter og dramaturg.
- 09.45 Fortsatt gjennomgang av de enkelte kildene: rapporter, bilder, brev, plakater. Reflektere rundt personene i de forskjellige posisjonene de hadde i den tidsepoken vi jobbet med.
- 10.10 Gruppearbeid, ledes av dramaturg. Circle of Life benyttes som metodikk, tar utgangspunkt i en av personene i kildematerialet.
- 10.50 Gruppearbeidene presenteres. Klassen bes merke seg hva som er spesielt bra og hvilke viktige hendelser som kommer fram.
- 12.15 Gruppene går inn i historiene de har skapt og lager tablåer etter veiledning fra dramaturg og demonstrasjon. Hva var personens vendepunkt? Lage et tablå om dette - ett før vendepunktet, ett etter.
- 12.45 Elevgruppene viste tablåene. De som så på skulle observere hva som var bra, og hvilke følelser som kom fram.
- 13.15 Forfatter oppsummerer tablåene: Hvilke følelser kom fram?
- 13.22 Skriveoppgaver gis av forfatter: Velg en av følelsene. Har du opplevd en av disse følelsene i eget liv? Start oppgaven med: ” Jeg føler .” Hvordan lager du et bilde på for eksempel sinne i en fortellign? Lag symbolske framstillinger: Hva hører jeg, hva ser jeg, farger, lukter. Elevene får 7 min.
- 13.47 Noen av tekstene leses opp. Forfatter trekker paralleller til oppgaven: Før var jeg, men nå.
- 14.02 Ny skriveoppgave der fokuset vendes mot elevene. Har dere opplevd et vendepunkt i deres eget liv? Elevene får 15 minutter til å skrive oppgave kalt ”Forandringen”.
- 14.20 Forfatter leser opp noen av de innsamlede tekstene.
- 14.27 Oppsummering ved dramaturg: Det har vært jobbet med fortellinger og kilder. Hvordan formidles historie? Hvem forteller og hvordan fortelles det, hva bruker vi fra kildene. Hadde historien blitt en annen om vi hadde funnet andre kilder?

Vendepunkt verksted – oppgavefordeling

Dramaturg:

- presenterte prosjektidéen og arbeidsmetodene.
- presenterte og arbeidet med den dramapedagogiske metoden, Circle of Life.
- ledet og hjalp elevene med å gjennomføre gruppearbeid og tablåer.
- gikk rundt til elevene og hjalp dem når de stoppet opp i gruppearbeidet.
- oppsummerte dagen.

Forfatter:

- forklarte og ledet skriveoppgavene.
- tok imot tekstene, leste opp noen av dem, fikk elevene til å reflektere over oppgaven og det elevene hadde skrevet.
- gikk rundt til elevene og hjalp dem videre når de stoppet opp i gruppearbeidet.
- oppsummerte dagen.

Statsarkivets representant:

- presenterte Arkivsenteret med fokus på Statsarkivet og hva som finnes i deres samlinger.
- sørget for at fullmaktene om bruk av elevmaterialet senere ble delt ut, underskrevet og samlet inn.
- delte ut blokker og blyanter fra Arkivsenteret til elevene.
- gikk rundt til elevene og hjalp dem videre når det stoppet opp i gruppearbeidet.
- stilte opp når forfatter og dramaturg forklarte hva et tablå er.
- delte ut skrivepapir, samlet inn elevtekstene og systematiserte disse for senere bruk.

IKAs representant:

- presenterte Arkivsenteret med fokus på IKA og hva som finnes i deres samlinger.
- holdt kontakt med presse, ringte og fulgte opp at de kom på besøk i klassen.
- dokumenterte hva som foregikk gjennom dagen med film og lydopptak.
- gikk rundt til elevene og hjalp dem videre når det stoppet opp i gruppearbeidet.

NTNU UBs representant:

- presenterte Arkivsenteret med fokus på NTNU UB og hva som finnes i deres samlinger.
- ga historisk presentasjon av tidsepoken vi arbeidet i ved hjelp av bildepresentasjon.
- lagde detaljerte notater om alt som skjedde i løpet av verksteddagen.
- gikk rundt til elevene og hjalp dem videre når det stoppet opp i gruppearbeidet.
- delte ut skrivepapir og samlet inn elevtekster.

4.4 Metoder i de endelige skoleverkstedene

Det endelige skoleverkstedet ble ikke veldig forskjellig fra utviklingsverkstedene når det gjaldt metoder, men utviklingsverkstedene hjalp oss til å ta noen viktige avgjørelser. De temaene og læremidlene vi hadde prøvd ut der ble strammet og spisset, slik at vi hadde større sjanse for å treffe målgruppa der vi ønsket å treffe den da vi gjennomførte neste runde med skoleverksted. Som nevnt tidligere lærte vi at elevene trengte mer historisk bakgrunnskunnskap om periodene vi skulle arbeide med. Under utviklingsverkstedene improviserte vi og tok dette muntlig. Til det ferdige verkstedet fikk vi laget et bildeforedrag på i underkant av en halvtime. Vi hadde også erfart at alt skriftlig materiale som skulle benyttes av elevene, måtte transkriberes for at de skulle kunne lese det og vi kom også til at tekstene burde leses høyt for å sikre at det noen opplevde som vanskelige ord og vendinger, ble fanget opp og forklart. I tillegg til skriftlige kilder bestemte vi oss for å benytte fotografier som kilder. Det skulle gi elevene et bedre grunnlag for å forstå den historiske konteksten vi arbeidet innenfor når de skulle delta i skriveverkstedet og i dramapedagogiske øvelser. Vi laget to bildepresentasjoner, en for hver av de to tidsepokene vi hadde med kildemateriale fra. Presentasjonene viste foto av interiør, gater, klær, arbeidsplasser – bilder fra hverdagsliv i Trøndelag. Seriene startet med politisk historie og avsluttet med et blick på hvordan den enkelte familie levde i den aktuelle tidsperioden. Gjennom bilder viste vi hvordan byen Trondheim og et bygdesamfunn i Trøndelag så ut i den aktuelle perioden. Vi så på og snakket om hvordan folk gikk kledd, hva barn og unge holdt på med, skolesituasjonen deres og fritidsaktivitetene de drev med. Fra temaet 2. verdenskrig fokuserte vi på hvilke restriksjoner som ble pålagt folk, som for eksempel bruk av passersedler og pass, rasjonering av mat, samt NS-propaganda de ble utsatt for. Vi fokuserte også på hvordan hverdagen for folk flest ble under den tyske okkupasjonen. Etter at ungdommene var blitt kjent med tidsperioden på denne måten, gikk vi videre til i et hefte som vi hadde satt sammen, som besto av bilder og tekster om enkeltpersoner og hendelser, som var hentet fra arkivene.

Vi bestemte oss altså for å begrense arbeidet i skoleverkstedet til to historiske perioder med ett tema i hver av dem: 1905-1915 hvor en sentral problemstilling var ”Hva er en troverdig historie?” og 1940-45 hvor vi jobbet mye med temaet ”Hvem kan man stole på når det gjelder?”

Til arbeidet med perioden 1905-1915 fikk elevene, blant annet basert på kilder funnet i Trondheim Redningsmisjon, utforske livet til to unge jenter som havnet i vanskeligheter i 1910. Gjennom blant annet skrive- og dramaøvelser utforsket elevene jentenes historie. Gjennom arbeidet med dette og dialog med oss reflekterte de over kildenes troverdighet: ”Hva skiller en troverdig historie fra en som ikke er det, og hvordan ser man forskjellen?”, ”Hvordan skiller en ytre beskrivelse seg fra en indre?”, ”Hvordan kan jeg relatere slike spørsmål til mitt eget liv?” var spørsmål som dukket opp. En hendelse kan oppfattes på mange – ofte vidt forskjellige – måter. Derfor må man ta i betraktning hvem som opplevde hva, hvor, når, hvordan og hvorfor: fordi disse faktorene påvirker enhver tolkning av en situasjon eller hendelse. Vi ønsket å skape bevissthet rundt dette og på den måten øve opp elevenes kritiske sans i forhold til forskjellige typer kilder.

I verkstedet fikk elevene kopi av arkivkilder, som for eksempel sider fra protokollene til Redningsmisjonen. Den handlet om unge jenter på elevenes egen alder, som hadde flyttet inn til Trondheim og endt opp på skråplanet. Utdragene fra protokollene ga en kort beretning om jentenes liv. Elevene fikk så i oppdrag å skissere en troverdig bakgrunn og livssituasjon for personene i protokollen, slik det kunne ha vært i 1910. For å klare dette måtte de sette seg godt inn i tidsepoken, og en rekke spørsmål ble reist. Som i utviklingsverkstedene ble skrive- og dramaøvelser, tablåer, bildeforedrag og ”Circle of life” benyttet. I samspill med oss prøvde elevene å danne seg et bilde av jentenes familier, venner, arbeid og annet, slik det kunne ha vært, for på den måten å skape en troverdig bakgrunn og livssituasjon for disse jentene som levde for lenge siden, men som elevene allikevel identifiserte seg med på noen områder. I dette arbeidet var fotografier til god hjelp, både de som ble presentert i plenum og de som lå blant andre kilder i de mappene elevene fikk utdelt. De supplerte ordene i dokumentene og tilførte en stemning og en tidskoloritt som er vanskeligere å fange i en skriftlig kilde. Elevene fikk også skrive fortellinger som gikk ut fra samme kildemateriale, men som handlet om dem selv og deres egen tid.

Til perioden 1940-1945 fikk elevene utforske en sak om innsamling av ulltepper under krigen i ei lita bygd på Fosen, basert på kilder og brev fra arkivene. Vi tok utgangspunkt i kunngjøringen sendt fra Innenriksdepartementet til lensmennene, hvor sistnevnte ble beordret å levere ulltepper til den

tyske okkupasjonsmakten høsten 1941. Vi hadde i tillegg valgt ut lensmannen i Bjørnør sitt rundskriv til bygdefolket om saken, samt enkelte svarbrev fra innbyggerne til lensmannen. I dette materialet, som krevde ekstra årvåkenhet i forhold til kildekritikk, ble sentrale tema rykter, sladder og angiveri: Hvem kunne man stole på i en krigssituasjon som denne? Disse temaene ble så diskutert og utforsket i forhold til elevenes egne liv i dag.

Eksempel fra verkstedoppgave: ”Hva tenker dere om å holde tett i 2010?” Utdrag fra elevtekst, Nord-Trøndelag: ”

Alt du ser og hører må holdes tett. Det kan komme inn i feil ører, og få store konsekvenser. Det du har sagt kan blusse opp og bli en helt annen fortelling. Pass på hvem du sier hva til, det kan alltid være noen som fanger opp dine ord. Ordene dine blir små om feil personer hører og forteller videre. Noe av det du ser bør det holdes kjeft om, ting som er dømt til å ikke fortelles videre. Om du gjør noe dumt og forteller det til noen kan det hende alle vet det innen et par dager. Heller ikke tro på alt som du hører før du vet det er sant.

Vi noterte oss også noen kommentarer fra elever under oppgaveløsning, her forsøkt gjengitt på dialekt og med slang:

”Tru du dæm hadd soverom?” ”Æ ha itj takla å legg ilamme foreldra min, nei” , ”Kvardagsliv? – hmm, man kjem hem og sjer på tv te klokka ti, trening, mer tv”. ”Va det sånn for 100 år sia?” . ”Vi har slakthus hem vi å, det e litt ækkelt”.

Slike kommentarer gjorde at elevene og vi kom i god dialog og at de reflekterte godt rundt nåtid og fortid.

Skoleverkstedene var svært konstruktive, både for elevene og for oss. Materialet reiste nye spørsmål og skapte nysgjerrighet hos elevene, og vi så at de ble tvunget til å tenke selv. For oss ga denne måten å jobbe på ny kunnskap om målgruppen og formidlingsformene, slik vi hadde håpet på. Det økte vår kunnskap om de unges verdensbilde, og de ulike måtene å arbeide med arkivkildene på gjorde at vi kom vi inn i arkivmaterialet på en utradisjonell måte.

Under diskusjonene fikk vi høre mye om hvordan ungdommenes hverdag er per i dag. De ga veldig mye av seg selv, og de ga oss verdifull informasjon og kunnskap om ungdom – om deres verdensanskuelse,

deres følelser og hva de er opptatt av i dag. Gjennom å observere hvordan ungdommene arbeidet og reflekterte fikk vi se tema og perspektiver i kildene som vi ikke så i utgangspunktet. På denne måten ble ungdommene medskapende, og verkstedet ble en research-arena der vi samlet historier om endring både fra tidligere tider og fra ungdom i dag.

Ved hjelp av de temaene som særlig utpekte seg i løpet av kildearbeidet (ensomhet, likegyldighet, det å spille en rolle, usikkerhet, nære relasjoner, lojalitetskonflikter i en familie og det å ikke kunne stole på noen) håpet vi at elevene utviklet en forståelse for at ungdom som levde for 70-100 år siden var levende mennesker som slet med de samme problemene som dagens unge: å finne sin plass i familie og samfunn, knytte vennskap, oppleve kjærlighet, utvise lojalitet, ta egne valg, se konsekvensene av valgene – selv om de ytre forholdene var forskjellige fra i dag.

I det videre arbeidet med forestillingen brukte vi de erfaringene vi hadde hatt til å videreutvikle problemstillingene som kom til uttrykk under verkstedperioden. Gjennom ungdommenes reaksjoner, ærlige tekster og tolkninger av kildematerialet fikk vi gode innspill og impulser som hjalp oss å definere hvilke tema forestillingen ville måtte reise. Arbeidet med elevene pekte ut en retning for oss i det videre arbeidet med kildematerialet for forestillingen.

Selv om samarbeidet med skoleelevene var en overveiende positiv erfaring, skal det sies at det også bød på noen utfordringer. Vi fra Arkivsenteret, som er vant til ro, stillhet og respekt for arkivene og deres innhold, opplevde det tidvis som krevende å bli stilt overfor ungdommelig spontanitet og grenseutprøving. For eksempel framkalte temaet seksualitet alt fra lett fnising til vulgære poseringer i forbindelse med dramaøvelsene. Det var en utfordrende grensegang for oss å skille mellom det scenisk relevante og rene provokasjoner. Løsningen ble å ta alt som elevene gjorde på fullt alvor og utfordre dem til å følge opp og utdype sine egne utsagn og posisjoner.

4.5 Forankring av teaterprosjektet på Arkivsenteret

Det var et uttalt mål at *Vendepunkt* måtte være godt forankret hos de ansatte på Arkivsenteret. Dette var viktig for å sikre at arbeidet i prosjektet ble tatt på alvor og prioritert høyt nok. I ettertid så vi at denne målsetningen stort sett ble nådd.

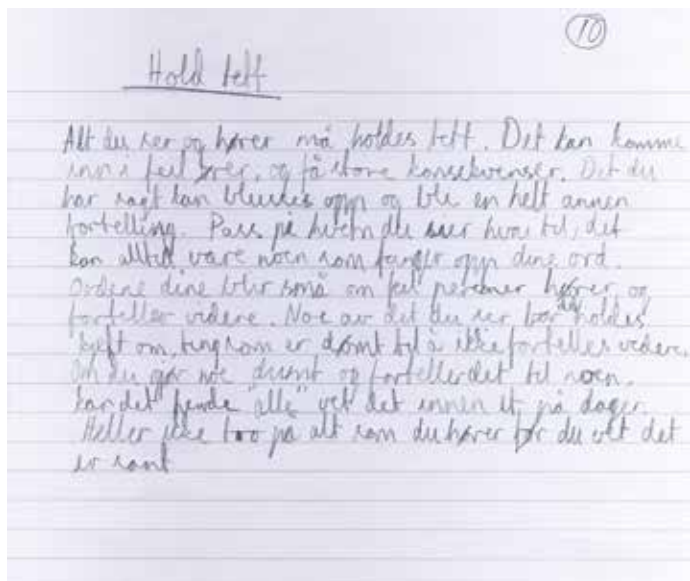
01

- 01 God dialog med elevene var avgjørende i utviklingsprosessen.
- 02 Elever fra Levanger videregående fremfører tablåer
- 03 Originalen til elevteksten.

02

03

Da organisasjonsplanen for forestillingsarbeidet var klar i april 2011, og skuespillerne og enkelte av gruppene hadde medlemmer på plass, arrangerte vi et kick-off-seminar over to dager på Arkivsenteret. Et av målene med seminaret var å bygge en felles plattform og forståelse for prosjektet i de ulike gruppene og hos den enkelte deltaker, som ledd i forankringsprosessen. På seminaret deltok ansatte som skulle ha en rolle i produksjonen, og kunstnerne bidro også.

I løpet av de to seminardagene fikk deltakerne en innføring i ideene bak og visjonen for prosjektet, samt en presentasjon av arbeidet som var gjort sammen med elevene i skoleverkstedene. De ansatte fikk møte skuespillerne og se hva disse kunne få ut av kildematerialet vi hadde brukt i verkstedet og tekstene som elevene laget.

På seminarets første dag ble organisasjonsplanen presentert og diskutert samtidig som de enkelte gruppenes ansvar var et tema, og vi begynte arbeidet med å kartlegge og bestemme gruppenes oppgaver i detalj. I gruppene var det behov for gruppe-medlemmer med riktig kompetanse og det var et poeng at gruppene skulle settes sammen på tvers av institusjonene på Arkivsenteret. Andre dag ble samme type oppgaver som elevene fikk i verkstedet gjennomført. Det ble gjort for å gi arkivarer og skuespillere et innblikk i arbeidet som var gjort sammen med elevene i skoleverkstedene, samtidig som det skulle gi kunstnerne et innblikk i det rike kildematerialet som finnes på Arkivsenteret og arkivarene innblikk i hvordan kildene kan bearbeides kunstnerisk. Mot slutten av dagen gikk skuespillerne på gulvet og viste eksempler på hvordan arbeidet med å skape forestillingen ville kunne bli. Vi fikk svært gode tilbakemeldinger på seminaret og opplegget rundt det: Det viktige første møtet mellom kunstnere og arkivarer gjorde at prosjektet ble tatt ned til noe håndgripelig, og vi hadde fått et innblikk i hverandres kompetanse og arbeidsmetoder.

Intern forankring var av stor betydning for at alle skulle kunne arbeide planmessig og effektivt med hvert sitt ansvarsområde i prosjektet. Det var også viktig for at andre i Arkivsenteret, både medarbeidere og ledere, skulle ha forståelse for at arbeidet med *Vendepunkt* tidvis ville påvirke de ansattes vante arbeidsoppgaver ved senteret. Selv om prosjektet syntes å være godt forankret hos de fleste som var involvert, ble det etter hvert tydelig at det ikke var det i samme grad blant lederne på Arkivsenteret. De hadde skrevet under samarbeidsavtaler, forpliktet sine underordnede til et visst antall ukeverk og ble

invitert i møter og seminarer. *Vendepunkt* var tema i ledermøter og i tillegg innkalte prosjektkoordinator lederne i gruppe eller enkeltvis til en del informasjons- og dialogmøter. Det viste seg vanskelig å få samlet lederne til slike møter, og informasjonen fra den enkelte institusjons deltaker i prosjektet til den respektive leder var ikke alltid tilstrekkelig. Lederne hadde ikke selv fått noen forpliktende rolle i prosjektet, og antakelig burde den administrative organiseringen vært strammere og lederne ha utgjort en form for styringsgruppe i prosjektet for at forankringen hos alle lederne skulle vært bedre.

4.6 Bruk av referansegruppe i arbeidet med forestillingen

Vi ønsket å opprettholde den tette kontakten med målgruppen som vi hadde i verkstedene. For å sikre at bearbeidingen og framstillingen av både arkivmaterialet og ungdomsmaterialet var tilpasset og for ungdom - ikke vår tolkning av hva ungdom ville ha - ønsket vi et samarbeid med representanter for målgruppen. Charlottenlund videregående skole i Trondheim ble invitert til medvirkning og samarbeid i utviklingen av teaterproduksjonen, og en drama-klasse ved skolen ble med som referansegruppe. Elevene var til stede og bidro ved tre anledninger. Det de bidro med for å utvikle forestillingen ble så gjort til en del av undervisningsopplegget for klassen, og elevenes innsats påvirket karakteren deres i dramafaget.

Elevene ble gode bidragsytere i prosessen med å skape en teaterforestilling som ville fungere for ungdommer. Da vi møtte elevene i referansegruppen, hadde vi skisser til scener som skuespillerne spilte for dem. Vi ønsket å høre elevenes reaksjoner og vurderinger av scenene og stilte spørsmål som: "Er det noe her som er spesielt bra?", "Er det noe her som er veldig usannsynlig?". "Er dette noe som kunne skjedd?". "Ser dere denne scenen som sannsynlig for dere som målgruppe?". "Forsto dere hva vi så her?". "Er dette klart ... eller uklart?" eller "Hva så dere nå?" Elevene fortalte hva de forsto og ikke forsto av prøvescenene og ga oss sin oppfatning av disse. De ble bedt om å gi ærlige og konstruktive tilbakemeldinger. I dialogen med oss fortalte elevene også om sin måte å kommunisere på. Dette kunne dreie seg om ord og fakta som vi ikke umiddelbart forsto, men som for de unge er viktige brikker i kommunikasjonspuslespillet.

For dem som hadde hovedansvaret for forestillingen, var det nyttig å arbeide på denne måten med ung-

dommene, som fulgte produksjonen tett de fire siste ukene av prøveperioden. De ga oss verdifull feedback på både tematikk og sceneløsninger; om målgruppen ble nådd, og om hva de fikk ut av det hele. Innspillene ble lyttet til, de var oppklarende og ga oss en klar

retning for det videre arbeidet. Skoleklassens aktive tilstedeværelse i den skapende prosessen har hatt mye å si for at ungdommene opplever at forestillingen angår dem og at vi som har laget den tar dem på alvor.

Første visning av puppescenen til referansegruppen.

Viktig med kommunikasjon.

5. Samarbeidet med Den kulturelle skolesekken og skolene

5.1 Hvordan fungerer et samarbeid med Den kulturelle skolesekken?

Den kulturelle skolesekken er en nasjonal satsing som skal bidra til at alle skoleelever i Norge får møte profesjonell kunst og kultur. Satsingen er et samarbeidsprosjekt mellom Kulturdepartementet og Kunnskapsdepartementet. Elevene og skolene skal gjennom ordningen få mulighet til å oppleve, gjøre seg kjent med og utvikle forståelse av profesjonelle kunst- og kulturuttrykk. Kulturtilbudene skal være av høy kvalitet og vise hele bredden av kulturuttrykk: scenekunst, visuell kunst, musikk, film, litteratur og kulturarv. Den kulturelle skolesekken har vært en del av regjeringens kulturpolitiske satsing for grunnskolen siden 2001, og har etter hvert blitt utvidet til videregående skole. Dette betyr at alle elever – fra 6 til 19 år – er innlemmet i ordningen.

Presentasjon gjennom Den kulturelle skolesekken var en viktig forutsetning for å få gjennomført både verkstedet og forestillingen. Et samarbeid med dem sikret at vi nådde fram til målgruppen ved skoler i bygd og by i Trøndelag, og det var også en økonomisk garanti for distribusjon av produksjonen. Vi gikk tidlig i tett dialog med Den kulturelle skolesekken, og dette har vært avgjørende for prosjektet.

Hvordan kommer man så i gang med et slikt samarbeid? Formelt starter det hele ved å sende inn en innmelding av prosjektet til fylket og kommunen for å bli en del av deres program og dermed komme inn under ordningen. Innmeldingen er imidlertid ingen garanti for at man tas inn. Ut fra alle de innmeldte velges de produksjonene som skal tilbys skolene, og disse presenteres så på et programslipp. Hvordan

produksjonene presenteres, varierer. Det kan være i form av en visning av produksjonen, et foredrag om prosjektet eller at prosjektet bare står omtalt i programmet som skolene kan velge fra. Innmeldingsfristene varierer fra fylke til fylke, men de er ofte satt til sent på året. Innmeldingen gjelder prosjekter som skal ut til skolene i det påfølgende skoleåret. For eksempel, med en frist 1.12.2013 vil innmeldingen gjelde for skoleåret 2014/2015. Man må altså planlegge kontakt med Den kulturelle skolesekken i god tid før man tenker å gjennomføre produksjonen gjennom deres nettverk.

Det var altså et viktig mål for oss som jobbet med *Vendepunkt* å få Den kulturelle skolesekken som en god og varig samarbeidspartner. Dette oppnådde vi ved å opprette og holde på en god dialog gjennom møter, telefonsamtaler og e-post – selv om det i utgangspunktet så litt mørkt ut. Den kulturelle skolesekken i Sør-Trøndelag, den første instansen vi kontaktet, takket nemlig nei til tilbudet da Vendepunkts administrasjonsgruppe først tok kontakt angående skoleverkstedet. De ville imidlertid gjerne møte oss for en prat om mulig samarbeid senere, og denne muligheten grep vi for alt den var verdt. Vi møttes i juli 2010 for å diskutere mulig kjøp av verksted. Dette var uvanlig, da det gjaldt et utviklingsprosjekt og ikke et ferdig produkt. Det som ga oss muligheten til et samarbeid var at vi hadde blitt tildelt utviklingsmidler av ABM-utvikling, og at Den kulturelle skolesekken derfor så et potensiale for å satse på prosjektet selv om det var i utviklingsfasen. Tildelingen fra ABM-utvikling tydet på at vi hadde en god prosjektidé. Den kulturelle skolesekken hadde også likt idéen godt fra første stund, men de nølte med å gå inn i et utviklingsprosjekt. Det faktum at en annen stor kulturaktør var villig til å satse på *Vendepunkt* ga dem imidlertid det insentivet de trengte for å inngå et samarbeid med oss, og de bestemte seg for å kjøpe inn verksted for videregående skoler i Sør-Trøndelag. Dermed var vi i gang, med Den kulturelle skolesekken som utviklingspartner. Dette var prosjektets første seier, og den la grunnlaget for at *Vendepunkt* ble så vellykket og omfattende som det ble, og at vi nådde ut til så mange skoler som vi gjorde.

Så hadde vi lyktes med å få Den kulturelle skolesekken i Sør-Trøndelag til å satse på oss, selv om prosjektet falt utenfor deres vanlige satsningsområde. I Nord-Trøndelag, derimot, kom vi for sent på banen og fikk avslag i 2010. For å kompensere for dette, og for å gjøre verkstedene kjent i Nord-Trøndelag også, bestemte vi oss for å invitere skoleklasser i

Nord-Trøndelag til å være med og utvikle verkstedet, slik vi har beskrevet over. Klassene ble benyttet som referansegrupper, som gjennom utprøving og tilbakemeldinger påvirket utformingen av det endelige verkstedet. På den måten slo vi to fluer i en smekk: vi fikk en mulighet til å presentere oss i Nord-Trøndelag og vi fikk referansegrupper til utvikling av det endelige verkstedet.

Trondheim kommune har en egen ordning for grunnskolene i byen under Den kulturelle skolesekken. De var raskt på banen med ønske om en verkstedturné ved ungdomsskoler i Trondheim. At de handlet så raskt skyldtes antakelig at de visste at vi samarbeidet med ABM-utvikling og Den kulturelle skolesekken, men også at de kjente Arkivsenteret fra tidligere formidlingsprosjekter på Arkivsenteret der Den kulturelle skolesekken i Trondheim kjøpte inn forestillinger. Nå ville de at vi skulle ta verkstedturnéen til ungdomsskolene, og allerede i juni 2010 møttes turneansvarlig og kommunens koordinator for å planlegge høstens program. Det var Sverresborg ungdomsskole som var utvalgt, og elevene skulle få seks dager med verksted for grupper på ca. 30 elever hver dag. Skriftlig informasjon om prosjektet samt fotografier fra det tidligere prosjektet, *Dora devised*, ble lagt ut på nettsidene til Den kulturelle skolesekken som markedsføring av teaterprosjektet vårt. For skoleåret 2011/2012 bestemte Trondheim kommune at de elevene fra Sverresborg ungdomsskole som hadde vært med i verkstedene, skulle få se teaterforestillingen som de hadde bidratt til. Dermed hadde vi allerede tidlig på våren avtalt forestillinger for skoler i Trondheim kommune for høsten 2011.

5.2 Presentasjon av teaterforestillingen for Den kulturelle skolesekken og skolene

På nyåret 2011 ble Arkivsenteret kontaktet av Den kulturelle skolesekken nasjonalt. De ønsket at *Dora devised* skulle presenteres på 10-årsjubileet til Den kulturelle skolesekken i Larvik våren 2011. Prosjektets dramaturg og regissør, samt to av skuespillerne, ble invitert til Larvik. De presenterte teaterprosjektet *Dora devised*, og noen scener fra oppsetningen ble spilt. Fordi *Vendepunkt* bygger videre på den metodikken og kompetansen som ble utviklet i *Dora devised*, var det også et ønske om at Vendepunktprosjektet skulle presenteres i Larvik. Slik fikk vi presentert oss og knyttet mange kontakter som ble viktige for oss videre i prosessen.

Programslippet til Den kulturelle skolesekken er en viktig arena for å knytte kontakter og selge inn prosjekter. Det første møtet mellom forestilling, elever og lærere på programslippene er det avgjørende øyeblikket for å få skapt interesse og forståelse for produktet. Våren 2011 ble *Vendepunkt* invitert til programslippet for Sør-Trøndelag på Ørlandet. Den kulturelle skolesekken hadde valgt ut noen produksjoner – deriblant *Vendepunkt* – som skulle presenteres for elevrepresentanter og lærere fra de videregående skolene i distriktet. Disse kulturkontaktene hadde ansvaret for å velge produksjoner til sine skoler for skoleåret 2011/2012. Da de hadde gjort sine valg sydde Den kulturelle skolesekken sammen et program for det neste skoleåret ut ifra disse bestillingene. Under programslippet på Ørlandet hadde *Vendepunkt* en stand i kulturhusets vrimehall. I tillegg holdt dramaturg og forfatter to innlegg om teaterproduksjonen.

I etterkant av programslippet kom det inn flere bestillinger fra skoler som ønsket forestillinger fra oss, og innen juni 2011 hadde vi på plass avtale om forestilling på følgende videregående skoler i Sør-Trøndelag: Åfjord, Skjetlein, Melhus, Røros, Hitra, Levanger og Charlottenlund. Turnéen i 2011 vekslet mellom forestillinger på Dora for byskolene og turnébesøk rundt omkring i Sør-Trøndelag. I tillegg ble forestillinger spilt under Arkivenes Dag i 2011 og som åpne forestillinger i Dora for andre interesserte.

Når det gjelder planlegging av turné, kan vi som tilbyr produksjoner i Den kulturelle skolesekken selv skissere ønskede tidsrom, og ut fra dette legges en plan for omfang av turnéen og hvilke steder som skal besøkes. Man kan også i samråd med Den kulturelle skolesekken velge å ta i mot publikum og deltagere i egne lokaler, men da vil man ikke nå ut i like stor grad, ettersom det vil være begrenset hvor langt skolene kan reise. Vi gjennomførte noen forestillinger i Arkivsenteret, fordi dette var et ønske hos noen og fordi vi hadde tilgang til egnede lokaler i Dora, var det et mål for prosjektet å nå ut til unge både i byen og på landet, og derfor reiste vi stort sett ut med *Vendepunkt*.

Både de forestillingene som ble satt opp på Dora og de som ble vist på turné ble koordinert via Den kulturelle skolesekken. I samarbeid med skolene fant Den kulturelle skolesekken ut at det var bedre for noen skoler at elevene deres kom til Dora for å se forestillingen enn at vi kom til dem. For noen gjaldt det at de ikke hadde egnede lokaler på skolen sin, og

da var det et godt alternativ – sælig for skoler som ligger i nærheten av Trondheim – å se forestillingen i Dora. Vi fremførte blant annet 4 forestillinger for Sverresborg ungdomsskole i Arkivsenteret, fordi Den kulturelle skolesekken ønsket at elevene skulle få se Dora: De mente at et besøk i den særegne bygningen var en verdifull opplevelse i seg selv. Vi var avhengige av god kommunikasjon med Den kulturelle skolesekken for at logistikken rundt forestillingene skulle gå opp, men vi opplevde at det var viktig å selv etablere god kontakt med de skolene der forestillingene skulle spilles. Den kulturelle skolesekken var imidlertid et viktig bindeledd som, i samarbeid med skolene, ordnet med mye av det praktiske, slik som busstransport for de klassene som ville komme til Dora for å se *Vendepunkt*. Vi fikk god orientering fra turnékoordinatoren, slik at vi kunne forberede oss godt, enten vi skulle på scenen i Dora eller ute i distriktet.

Vendepunktforestillingen hadde premiere i Dora 12. november 2011, og vi la straks etter ut på den første turnéen. I noen uker vekslet vi mellom forestillinger på Dora og å reise ut til skolene i Sør-Trøndelag. Vi mener vi lyktes både hjemme og borte: Selv om noen skoler syntes det ga en ekstra dimensjon til forestillingen å se den i Dora, opplevde vi at skolene lengst unna satte stor pris på å få en profesjonell teateroppsetning til sin skole.

På turnéen deltok de fem skuespillerne, produsenten og prosjektkoordinatoreren. Av praktiske og økonomiske hensyn fungerte disse to siste også som teknikere og turneledere. Vi ser i ettertid at det er å anbefale at man finner egnet personell spesielt til disse oppgavene også.

Aktivt innsalg er en del av markedsføringen og nødvendig for å få forestillingen ut på veien. Etter endt turné i 2011, og særlig etter spesialforestilling for representanter fra Den kulturelle skolesekken, Norsk kulturråd og Riksarkivet, ble vi oppfordret til å melde forestillingen inn til Den kulturelle skolesekken igjen, denne gangen både i Nord- og Sør-Trøndelag. Innmeldingsfristen i disse fylkene for skoleåret 2012/2013 var 1. desember 2011, og vi meldte inn produksjonen. Våren 2012 ble vi invitert til programslipp i Oppdal og på Stiklestad for videregående skoler i henholdsvis Sør- og Nord-Trøndelag. I utgangspunktet ønsket Den kulturelle skolesekken i Nord-Trøndelag at vi skulle komme med forestillingen til Stiklestad, slik at de kunne få se den på programslippet. Å dra ut med en slik forestilling er en relativt krevende oppgave, så vi besluttet å ikke

01

02

03

01 Lærere får omvisning i magasinene på Arkivsenteret.

02 Fra forestillingen i 2013.

03 Skuespillere og teknikerne på turne høst 2011.

reise med hele produksjonen. I stedet ga vi en muntlig presentasjon av prosjektet, med filmutdrag fra forestillingen både på Stiklestad og i Oppdal. Dette innsalget resulterte i en turné på to og en halv uke i de to fylkene i januar og februar 2013.

Å oppleve at produktet vårt var ettertraktet gjorde oss stadig tryggere på at det vi hadde utviklet var virkelig bra. Nominasjon til Norsk kulturråds pris Gullsekken i 2011, hvor vi ble nominert i kategorien kulturarv, bekreftet dette ytterligere. Gullsekken er Den kulturelle skolesekkens kåring av landets beste produksjon innenfor Den kulturelle skolesekken-systemet, og prisen skal gå til en produksjon som er mest mulig i tråd med prinsippene og målene for Den kulturelle skolesekken. Produksjonen må være av høy kunstnerisk kvalitet, holde høyt kulturfaglig nivå og høy kvalitet på innhold, samt ha god kvalitet på teknisk og praktisk gjennomføring og tilrettelegging for elevene i alle ledd av produksjonen.

5.3 Kontakten med skolen og lærerne

For å lykkes med et prosjekt som *Vendepunkt* er det avgjørende å ha nær kontakt med skolene og lærerne. Engasjerte lærere kan se andre muligheter i prosjektet enn vi gjør, og de kan se måter å jobbe opp mot elevene på som vi ikke ser. I stortingsmelding nr. 8 (2007-2008) "Kulturell skulesekk for framtida" presiseres det at tilbudet må være godt forankret blant skoleledere og lærere og at det skal gis god tid til både for- og etterarbeid i skolen. Det understrekes videre at det er viktig å sikre en dialog på forhånd slik at skolen er informert om innholdet i tilbudet og hva det er nødvendig å legge til rette for. For å oppfylle dette kravet inviterte vi i *Vendepunkt*, sammen med Den kulturelle skolesekken, til lærermøte om prosjektet i forkant av turnéene. På den måten skulle de aktuelle klasselærerne bli informert, samtidig som prosjektet ble forankret også hos dem på et tidlig stadium. Invitasjon til lærertreff ble lagt ut både på Den kulturelle skolesekken sine nettsider og på Vendepunkts sider. Like før påmeldingsfristen var ute ringte prosjektkoordinator rundt til de aktuelle lærerne og andre i kultur- og skolesektoren, som kunne tenkes å ville delta. Ringerunden var nødvendig for å være sikker på at alle hadde fått invitasjonen; det hadde skjedd tidligere at invitasjoner til slike møter ikke hadde nådd fram. Dessuten kunne det være greit med en påminning - også for dem som faktisk hadde fått invitasjonen og vist interesse.

Gjennom lærermøtene ble deltakerne bedre kjent med institusjonene som sto bak *Vendepunkt*, og Vendepunkts prosjektledelse fikk mange konstruktive innspill og relevante spørsmål som gjorde dem enda bedre forberedt til skoleturnéene. Det første lærermøtet ble gjennomført i september 2010. Lærerne ble invitert til oppstart med lunsj i kantina på Arkivsenteret. Så fikk de orientering om verkstedturneen: Prosjektet *Vendepunkt* ble presentert sammen med temaene som skulle arbeides med og metodikken som skulle benyttes. Gjennom demonstrasjon av metodene, ble det vist hvor viktig elevenes medvirkning og bidrag ville være. På denne måten fikk lærerne vite hva som skulle foregå på verkstedet når deres klasse fikk besøk av oss. I tillegg til informasjonen om Vendepunktprosjektet, fikk lærerne en omvisning i Arkivsenterets magasiner og på Universitetsbibliotekets bilderegistreringsprosjekt.

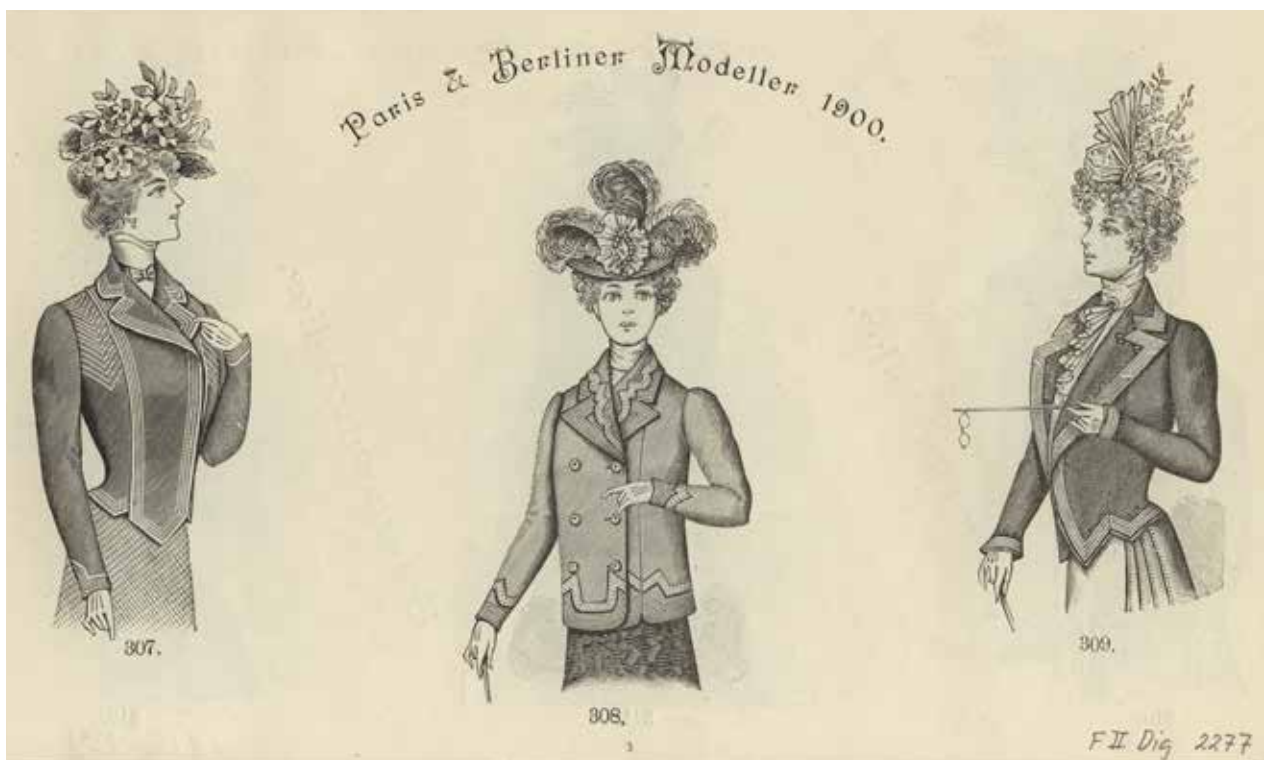
Også foran turnéene med forestillingen arrangerte vi møter for de aktuelle klasselærerne fra de skolene hvor forestillingen skulle spilles. Bakgrunnen var et ønske om å involvere og engasjere lærerne – på samme måten som foran verkstedturnéen. Denne formen for medvirkning fra lærerne var svært nyttig. Ved at en god kontakt med lærerne ble etablert, var både lærere og elever forberedt da vi kom til skolene. Opplegget før teaterturnéen liknet lærertreffene året før, før verkstedturnéen, men fokuset var nå på forestillingen. Lærerne fikk informasjon om produksjonen og smakebiter av metodene som ble benyttet for å lage forestillingen. Vi benyttet igjen muligheten til å få innspill fra lærerne: Vi ville gjerne vite hva de tenkte både i forhold til forestillingen og til det pedagogiske materialet vi skulle produsere for etterarbeid i klassene. Lærerne kom med mange verdifulle innspill – både på tema og på ungdomsperspektivet i forestillingen. Også disse lærerne fikk en omvisning i arkivene og informasjon om hvordan de kunne benytte seg av arkivsenterets tjenester. Disse omvisningene medførte at enkelte skoler også bestilte omvisning for klasser etter forestillingen.

Etter lærertreffene sendte vi ut referat til skolene som skulle vise teateroppsetningen – også til de skolene som ikke hadde lærere til stede. Det gjorde vi fordi vi ville gi mest mulig informasjon til lærerne i forkant av forestillingene. Vi fulgte opp med en tett dialog med de respektive skolene om turné, lokaler og etterarbeid.

I tilknytning til forestillingen ble det laget et nettbasert pedagogisk opplegg for ungdomsskoler og videregående skoler. Det var tenkt å ha flere mulige bruksområder: det kunne brukes i forbindelse med at elevene så forestillingen, og da både før og etter; eller det kunne brukes som en mer generell læringsressurs – en innføring i kildearbeid med informasjon om hvordan man kan benytte både Arkivsenteret og arkiv mer aktivt i undervisning. Lærerne ble orientert om det pedagogiske opplegget på lærertreffet, og vi jobbet med å bevisstgjøre dem i forhold til det store potensialet for god undervisning og læring som ligger i arbeid med kilder.

Den pedagogiske pakken vår ble lagt på Vendepunkts nettsider på premieredagen 12. november 2011. I pakken lå tre mapper med de kildene vi baserte forestillingen på, samt forskjellige typer oppgaver knyttet til hvordan å behandle materialet med kildekritisk blikk. Noen av disse var basert på de kreative metodene vi brukte i skoleverkstedene. Det ble også lagt ut en video om hva arkiv er, fordi vi opplevde jevnt over at elevene hadde behov for mer generell informasjon om arkiv.

Hvorvidt vi lyktes med denne læringsressursen er det vanskelig å måle. Vi gjennomførte ingen systematisk oppfølging og vet derfor verken hvor mange som har benyttet seg av det, eller i hvilken grad de eventuelt hadde utbytte av det. Vi har imidlertid fått generelle tilbakemeldinger om at opplegget var interessant og et godt supplement til forestillingen, så vi vet ihvertfall at noen har benyttet seg av opplegget og likt det.

6. Kompetanse

6.1 Kompetanse i verkstedarbeidet

I det kunst- og arkivprosjektet som *Vendepunkt* er, trengtes mange typer kompetanse, og et godt resultat har vært avhengig av at vi til enhver tid har hatt tilgang til rett fagkompetanse.

Allerede under verkstedperioden ble behovet for en sterk administrativ koordinering og oppfølging merkbar. Statsarkivet sto som prosjekteier og bidro med prosjektkoordinator og forvaltning og styring av økonomien.

Fra arkivsidene deltok vi med samlingene våre, med kunnskapen om dem og med kunnskapen i kildekritikk som arkivarene har. Denne kompetansen var en forutsetning for prosjektet. Arkivpersonalets oppgave før vi satte i gang verkstedene var å finne fram aktuelle kilder til temaene som skulle behandles. Kildene som ble funnet fram, var ofte skrevet med gotisk håndskrift. Transkribering ble derfor nødvendig. Da det viste seg at historiekunnskapen hos elevene var mangelfull, ble Arkivsenterets historiekunnskap tatt i bruk for å lage den historiske introduksjonen for de periodene som det skulle arbeides med i verkstedet. Også skuespillerne, som skulle

spille i teaterproduksjonen, fikk nytte av dette slik at de ble satt inn i tidstypiske trekk fra den perioden deres rollefigur befant seg i.

Forfatteren hadde en viktig rolle i verkstedene. Hun gjennomførte blant annet skriveøvelser med elevene - en type arbeid som hun hadde mye erfaring med. Tekstene som elevene skrev ble som kjent viktige for hele prosjektet.

Den andre eksterne deltakeren i verkstedene var dramaturgen. Hennes kunstpedagogiske kompetanse var nødvendig både under forarbeidene og ved gjennomføring av verkstedene.

Som vi har beskrevet er en produksjon som *Vendepunkt* avhengig av å bli solgt inn til skolene, og det viste seg at vi også trengte lærerne og elevenes kompetanse for å utvikle prosjektidéen og å skape noe som ville treffe målgruppen. Siden Arkivsenteret hadde lite erfaring med å selge inn prosjekter til skolene var det kunstnernes kompetanse og samarbeidet med dem som ble døråpnere for oss inn til Den kulturelle skolesekken, både i Dora devised og *Vendepunkt*. Den kulturelle skolesekken og lærerne

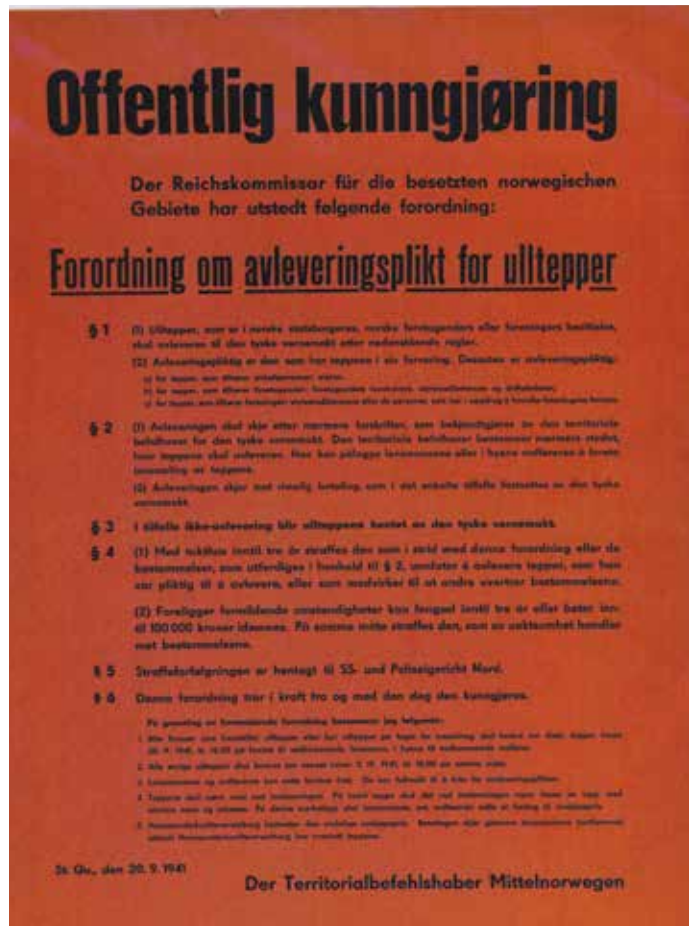
hadde på sin side mye kompetanse om målgruppen. Gjennom lærermøtene i forkant og ved direkte kontakt gjennom verkstedene, bidro lærerne til produksjonen. Men det er elevene selv som kjenner seg selv og sin gruppe best. Gjennom utviklingen av verkstedet, der elevene var referansegruppe, var det elevenes kompetanse som kom til sin rett. Dette skjedde både direkte i verkstedet og ved at i ettertid, da vi skulle lage teaterforestillingen, studerte tekstene deres og de lyd- og bildeopptakene vi tok av elevene mens de jobbet.

6.2 Kompetanse i teaterdelen av prosjektet

I alt arbeid med *Vendepunkt* har det vært et ufravikelig prinsipp at vi skal ha god og riktig kompetanse i alle ledd. Det gjaldt arkiv- og historiekompetansen, og det gjaldt alle sider av det kunstneriske arbeidet. Personene som ble leid inn i prosjektet hadde alle formell utdanning innen sitt fag og i tillegg lang og variert praksis både fra inn- og utland. Teaterproduksjonen involverte mange flere personer og flere typer kompetanse enn verkstedet, så behovet for tilleggskompetanse og større ressurser var tydelig. En prosjektledelse med tilknyttede administrative ressurser ble enda viktigere nå enn i verkstedfasen, og i april 2011 ble også en produsent hentet inn i prosjektet for å bistå produksjonen og prosjektkoordinator. Slik fikk kunstnerisk ledelse - dramaturg og forfatter - konsentrere seg om konsept og dramaturgisk utvikling av prosess og forestilling. Statsarkivet benyttet fortsatt egen kompetanse innen økonomi og personalledelse i styringen av prosjektet. Gruppene som ble beskrevet under kapitlet om organisering, ble satt sammen med forskjellig type kompetanse etter hvilke oppgaver som skulle utføres.

Arkivsenterets kunnskap om samlingene som oppbevares der og de ansattes evne og vilje til å lete fram ønsket arkivmateriale på forespørsel, var fortsatt en nødvendig kjernekompetanse. Det ble imidlertid også lagt vekt på både hva de forskjellige arbeidet med på Arkivsenteret og på interesser og fritidsaktiviteter. Dette siste ble viktig fordi oppgavene som skulle utføres i gruppene ikke alltid var arkivrelatert. I gruppene deltok ansatte fra alle institusjonene, og disse ble fulgt opp av produsent og prosjektkoordinator.

Vendepunkt, forestillingen, hadde følgende produksjonsapparat og kunstnerisk team: dramaturg, for-

Kilden som ble brukt i verkstedet Forordning om avleveringsplikt for ulltepper.

Tid for opprigg av utstyr.

fatter, prosjektkoordinator, instruktør, lyddesigner, scenograf, kostymedesigner, produsent, samt fem medskapende skuespillere; i alt 13 medarbeidere. Det var nedfelt i kontraktene til skuespillerne at de skulle delta i utviklingen av teaterforestillingen gjennom devised teatermetodikk – dvs. at de skulle være kreativt medskapende. Et ensemble som hadde slik kompetanse ble dermed nødvendig.

For å finne fram til personene med rett kompetanse trengte vi folk i prosjektledelsen med gode nettverk og nok kunnskap om frilansere i det norske teatermiljøet til å finne de absolutt riktige personene til produksjonen. Når vi først hadde funnet de rette for jobben måtte det tidvis stor innsats til for å beholde dem: I en periode pendlet faktisk en av skuespillerne mellom arbeid i Trondheim og i London. Prosjektets egenart og måten man her arbeidet frem et manus fra arkivkilder og elevtekster, tilsa at mye av skrivningen ville foregå ”på gulvet”. Det vil si at en scene ikke nødvendigvis først ble skapt av forfatteren – selv om det også kunne forekomme. Den ble som oftest skapt i møtet mellom kilden/teksten og skuespilleren i arbeid. For å kunne se den dramatiske verdien i stoffet måtte man prøve det ut før det gikk tilbake til forfatter, dramaturg og instruktør – og så tilbake til gulvet. Nettopp denne vekslingen fram og tilbake mellom alle parter var en viktig del i den dramaturgiske utviklingen av forestillingen, og det var viktig at alle involverte i prosjektet kjente, og var komfortable, med denne arbeidsformen.

Forestillingen trengte en profesjonell produsent til å holde grepet i helheten og bistå i planleggingen inn mot både de interne og eksterne samarbeidspartnere. En instruktør med kompetanse innen devised teatermetodikk var også en nødvendig del av staben, for å kunne sy det hele sammen til slutt og avslutte den skapende, vekslende prosessen med materialet. En scenograf og en lyddesigner med høy kompetanse og lang erfaring ble også leid inn. Scenograf fungerte også som lysdesigner. Kostymedesigner fikk utfordringen med å hente fram tidstypiske klær for de aktuelle periodene. Noen kostymer sydde hun til forestillingen ved å kopiere drakter brukt av historiske personer som vi fant fram til i fotomateriale i arkivene. Både scenograf og lyddesigner tok som tidligere nevnt tak i materiale i form av foto og lyd fra arkivet i sin utarbeidelse av scenografi og lyd-kulisse til forestillingen.

Både fysisk, visuelt og lydmessig skulle disse sammen lage en produksjon som kunne tas med på turné til gymsaler av varierende størrelse og kvalitet rundt om

på skolene. Bevissthet rundt de utfordringene dette måtte by på var viktig allerede fra første stund, slik at vi ikke risikerte å lage en scenerigg som for eksempel ikke fikk plass i en kassebil eller var for skjør til å fraktes rundt. Viktig var det også å ha kompetansen til å skaffe egnet lys- og lydutstyr som kunne fraktes rundt på turné, da det ikke kan forventes at de ulike spillestedene har dette.

Vi lærte tidlig i forberedelsene til forestillingen at vi trengte folk i prosjektet som hadde kompetanse og erfaring i alle aspekter ved teaterproduksjon. Da vi kom dit at vi skulle begynne å rigge forestillingen var vi veldig glade for at vi hadde nettopp dette. Bare det å vite hva man trenger for å dra på turné med en forestilling! Derfor denne lille innføringen i grunnleggende sceneteknikk og -utstyr:

Sceneriggen – det vil si alt det utstyret vi trengte for å kjøre forestillingen, og som ble satt opp og tatt ned hver gang vi kom til et nytt sted for å opptre – var relativt liten og lett slik at den kunne fraktes rundt på turné. I tillegg kjøpte vi inn et enkelt lysbord, to dimmere, seks stativ og åtte lyskastere for å skape det kunstige lyset som forestillingen var avhengig av. Et viktig krav til skolene under turnéen var at rommene skulle kunne blendes helt for å få full effekt av både lys og video.

Til videoprojeksjonen leide vi inn en spesialprojektor til den første turnéen, men i 2013 valgte vi i stedet å gå til innkjøp av en. I tillegg ble en rekke små rekvisitter produsert som skulle få frem tidskoloritten i de forskjellige scenene. Det ble også kjøpt inn lydutstyr for produksjonen. Viktig både her og med tanke på lys og annen teknikk under turnéen var det å ha lange nok ledninger, i tillegg til skjøteledninger og sneller. Produksjonen krevde imidlertid ikke mer strøm enn et vanlig rom kan tilby. I anledning forestillingene på Dora måtte det også bygges et publikumsamfi. Dette ble bygd av europaller med plater over, samt at vi forskriftsmessig laget gelender og sikringer til dette. Stoler måtte også kjøpes inn, slik at vi hadde nok til et amfi med plass til 100 mennesker. Det ble også tatt høyde for, og bygget, et teknikerrom bak amfiet. Det var ikke noen egen bemanning til dette arbeidet, og det ble en oppgave som til slutt tilfalt produksjonen. Det er viktig å tenke gjennom slike praktiske detaljer ved valg av spillested.

Under turneen fikk hele riggen inkludert kostymer plass i en bil på 6 m³. På turneen i 2013 økte vi til 6,7 m³ for å ha litt mer plass.

Instruktør og skuespillere under prøvetiden 2013.

7. Ressurser

7.1 Total ressursbruk

Vendepunkt har vært et stort og ressurskrevende prosjekt. Det har krevd interne ressurser i form av arbeidstid både for Statsarkivet og for de samarbeidende institusjonene på Arkivsenteret. Det har krevd lønnsmidler og honorar for innleide samarbeidspartnere både i verkstedfasen og til teaterforestillingen. Den siste runden med forestillinger, vinteren 2012/2013, ble den mest ressurskrevende med mange involverte. Prosjektene – og igjen særlig forestillingene – krevde utstyr av forskjellig slag som ble kjøpt, laget eller lånt inn. Sist, men ikke minst, trengtes lokaler: arbeidslokaler for kunstnere som var med å lage verkstedet og forestillingen, prøvelokaler for teateroppsetningen, samt spillelokaler.

I rene penger kostet hele *Vendepunkt*prosjektet kr. 2 250 000. Utenfor dette regnskapet er holdt verdien av lokaler vi fikk benytte gratis, all arbeidsinnsats fra ansatte på Arkivsenteret og utstyr og annet som vi ikke har betalt for å benytte. Vi fikk dekket kr. 1 844 000 av dette via eksterne midler. Kunne vi klart oss med færre ressurser enn det vi brukte? Antakelig. Dette var nyskaping og utprøving. Ingen

av oss hadde gjort det før. Ingen andre arkivinstusjoner hadde gjort det før. Det måtte bli en del prøving og feiling, men det ble viktig for oss å hele tiden ha målet i fokus. Store deler av utgiftene gikk til innleid kompetanse – kompetanse Arkivsenteret ikke har. Det kunne ikke blitt et godt *Vendepunkt*-produkt uten denne kompetansen. Arkivsenteret, særlig Statsarkivet, har brukt flere årsverk av egne personalressurser i prosjektet. Det har vært nødvendig. Om vi skal gjøre liknende prosjekter igjen så vil vi kunne benytte oss av kunnskap og kompetanse som vi har ervervet i de formidlingsprosjektene vi nå har bak oss. Framtidige formidlingsprosjekt vil følgelig kunne gjøres mer kostnadseffektive.

7.2 Finansiering

Både verkstedet og teaterforestillingen var helt avhengige av ekstern finansiering for å kunne gjennomføres. Som nevnt ble vel 1,8 millioner kroner av utgiftene dekket av eksterne midler. En viktig del av arbeidsprosessen ble å gjøre seg kjent med hvilke instanser man kunne søke tilskudd fra og å lage en finansieringsplan for søknadsprosesser, samt en

oversikt over søknadsfrister, interne frister og delmål for finansieringen. Vi lærte at å gjøre oss kjent med kravene i de forskjellige støtteordningene og å skrive spissede søknader er et viktig arbeid som det bør settes av god tid til i framdriftsplanen.

Tildelinger fra tidligere ABM-utvikling og avtaler med Den kulturelle skolesekken var helt avgjørende for å kunne gjennomføre prosjektet. Vi startet med å søke om kr 247 500 til skoleverkstedet fra ABM-utvikling av midler som var øremerket ”Møteplasser for kunnskaps- og kulturformidling”. Her spurte man etter prosjekter som ”... prøver ut nye former for kommunikasjon og formidling i et abm-perspektiv”, som ”... vektlegger dialog, brukermedvirkning og sosiale teknologier, stiller spørsmål og sporer til debatt ...” samt ”... legger til rette for kulturmøter.” Statsarkivet sto som eier av prosjektet, IKA-Trøndelag IKS og Universitetsbiblioteket i Trondheim sto som samarbeidspartnere. Vi fikk tilslag på søknaden og arbeidet kunne starte. Senere kom flere midler fra Norsk kulturråd.

Foran teaterdelen av prosjektet ble det utarbeidet og sendt inn langt flere søknader enn vi fikk tilsagn på – vi fikk avslag på de fleste, noe som sannsynligvis skyldtes at vi fikk en stor tildeling tidlig i prosjektet. Denne var også fra ABM-utvikling, og var på kr. 800 000. Med den tildelingen i bunnen torde vi å satse for fullt. De involverte partene gikk inn med ressurser i form av lokaler og ansatte, Statsarkivet og Arkivverket gikk i tillegg inn med rene midler – både i starten og for gjenopptakelsen.

RESSURSENE BLANT ANSATTE KAN FORDELES OMTRENT SLIK:

Statsarkivet i Trondheim:	180 ukeverk
	(prosjektkoordinator, 112; andre, 68)
NTNU Universitetsbiblioteket:	24 ukeverk
Interkommunalt Arkiv Trøndelag IKS:	11 ukeverk
Til sammen:	215 ukeverk

I organisasjonsplanen var også en sponsorgruppe tegnet inn. Den ble opprettet, men gruppens arbeid ga ingen konkrete resultater. Dette skyldtes i all hovedsak at gruppens rolle ikke var godt nok forankret i ledelsen i alle institusjonene, og at enkelte av samarbeidspartnerne trakk ut viktig arbeidskraft fra gruppen før gruppens mål var realisert.

Statsarkivet foretok interne arbeidsplassrokkeringer og fikk på den måten skaffet arbeidsplasser og øvingslokaler for kunstnerne, mens Dora AS lånte ut lokaler kostnadsfritt – først i prøveperioden, senere

med publikum til stede. Rom for lærertreff, kick-off og andre møter hadde vi også i Arkivsenteret.

Den kulturelle skolesekken dekket alle kostnader forbundet med turnéene og gjennomføring av forestillingene. Fra det øyeblikket de bestemte seg for å satse på oss, på skoleverksted og teater var de en sentral støttespiller. Da de besluttet å kjøpe inn Vendepunkt-verkstedet for skoler i Trøndelag, betydde det at de dekket dagshonorar til kunstnerne som deltok, i tillegg til reise, diett og opphold for dem. Kun utgifter forbundet med våre egne ansatte som var med på verkstedsturneen ble betalt av de respektive institusjonene.

Da vi dro på ny teaterturné i 2013, spilte vi forestillingen utelukkende på skolene. Det var gått over et år siden den forrige runden med forestillinger og av praktiske årsaker ble vi nødt til å bytte ut en av skuespillerne. Dette medførte en periode på to uker hvor stykket måtte prøves opp i forkant av den nye turneen. Slike prøver finansieres ikke av Den kulturelle skolesekken, men det er mulig å søke om midler fra Spenn.no, under forutsetning av at produksjonen er tilknyttet Den kulturelle skolesekken. Vi mottok støtte til denne perioden, og i tillegg fikk vi støtte fra Riksarkivaren til andre utgifter forbundet med gjenopptakelse av forestillingen.

Etter 2013-turnéen fikk vi en henvendelse fra Den kulturelle skolesekken i Møre og Romsdal med forespørsel om turné der. Vi har måttet takke nei, for personalressursene hos institusjonene strekker ikke til. Nye og andre oppgaver må nå prioriteres.

Medvirkende

Vendepunkt er et samarbeid mellom Statsarkivet i Trondheim, Interkommunalt Arkiv Trøndelag, NTNU Universitetsbiblioteket, Forsvarsmuseet og frie scenekunstarbeidere i Trondheim.

Prosjektleder, idè, konsept, dramaturg, research og kunstnerisk leder

Lene Helland Rønningen

Kunstnerisk konsulent, forfatter og research

Marte Huke

Produsent

Ane Wennevold

Prosjektkoordinator

Tone Håseth

Instruktør

Nora Evensen

Scenograf og video

Gunnar Fretheim

Komponist og lyddesign

Trond Engum

Kostymedesigner

Jenny Hilmo Teig

Research, PR, markedsføring, dokumentasjon og sponsorarbeid

Arbeidet har blitt utført av følgende ansatte ved Statsarkivet i Trondheim, Interkommunalt Arkiv Trøndelag, NTNU Universitetsbiblioteket og Trondheim Byarkiv:

Tone Stakvik, Inger Johanne Glasø Røkke, Elin Jacobsen, Maria Press, Regina Todter, Ann Kristin Eide, Trond Vegard Eriksen, Pål Langøien, Eirik Andersen, Cecilie Bergan, Atle Johansen, Morten Johansen. Espen Storli, Tone Håseth.

Skuespillerne

Ingvild Meland, Elizabeth Piro Volan, Janne Brit Rustad, Andreas Medbøe Thoresen, Ole Romsdal 2011, Ole Christian Gullvåg 2013.

8. Hva har Vendepunkt betydd for Arkivsenteret?

8.1 Nådde vi målene vi hadde satt for prosjektet?

Arkivsenterets mål med prosjektet var mange: å vise elever at arkiv finnes, å gi dem en innføring i hva arkiv er, å lære dem grunnleggende kildekritikk, å få dem til å reflektere over hvordan kunnskap skapes, å vekke interesse for å bruke arkivmateriale ved å inspirere, samt vise lærerne at arkivene kan være en ressurs for skolen. Dette ville vi gjøre ved å tilby en alternativ læringsarena og alternative, kreative måter å lære på ved å la elevene medvirke. Vi ville vise potensialet i arkivmateriale som læringsressurs i ulike fag og ikke minst: vi ville gi elevene en opplevelse. Gjennom å lage teater basert på hendelser fra fortiden, ønsket vi å nå ut til mange og sette fokus på arkivene som kulturell og demokratisk ressurs.

Disse målene faller innenfor arkivinstitusjonenes og Universitetsbibliotekets arbeid med formidling – aktiv formidling, som det kalles. I denne typen arkivformidling går man lengre enn i det tradisjonelle arbeidet med tilgjengeliggjøring av arkivinformasjon, der man besvarer brukernes bestillinger eller gjør arkivene tilgjengelig for bruk av publikum på lesesal. I aktiv arkivformidling tar arkivinstitusjonene selv initiativ til å bringe arkivene og informasjonen i dem ut til brukerne. I *Vendepunkt* ønsket vi å finne ut om kunstnerne, som profesjonelle formidlere, kunne fungere som vår forlengede arm. Vi ønsket å se om de, med sin kompetanse og sine metoder, kunne hjelpe oss å nå de målene vi hadde satt.

Alle målene ble innfridd. Vi fant ut at kunstnere kunne benyttes som vår forlengede arm og det førte med seg mange andre verdier i prosjektet. Elevene fikk gjennom kryssningen av historiske og kunstfaglige metoder utviklet mange andre ferdigheter og kompetanser enn de vi i utgangspunktet hadde sett for oss. De lærte også mye historie. De ulike kunstfaglige metodene, der innlevelse i historiske personer og det samfunnet de levde i, ble brukt som metode for historieinnlæringen. Å lære elevene historie var ikke et primærmål; det ble en bieffekt. De lærte ikke bare fakta i verkstedarbeidet, men også å utforske forholdet mellom struktur og aktør, samfunn og individ, i en historisk og i en samtidig kontekst.

Prosjektet bygger på det syn at kunnskap er sosialt konstruert – og dette ligger til grunn for både verkstedene og forestillingen. Dette ble elevene gjort oppmerksomme på, framfor alt i verkstedene og i forestillingens etterarbeid. Det siste er oppgaver som ligger på nettet og som ble laget for at elevene skulle kunne jobbe med dem etter forestillingen.

Fortelling og analyse av fortellergrep sto sentralt i kunstnernes metodikk i dette prosjektet, og det førte til at følgende spørsmål ble sentrale i arbeidet med elevene: ”På hvilken måte setter vi spor etter oss i dag?”, ”Hva sier våre fortellinger om den tida vi lever i?”, ”Hva er sammenhengen mellom individ og samfunn?” og ” Hvor ser vi likheter og forskjeller mellom fortid og samtid?”. Dette førte til historieforståelse og kildeforståelse på et dypere nivå enn vi i utgangspunktet hadde sett for oss.

Arbeidet med ungdommenes egne fortellinger, deres selvbiografier, som ble satt i spill med det historiske stoffet, skapte interesse for hvordan vi forteller i dag, både hvilken form og hvilken betydning fortellingene har. Kunstnerne mente at gjennom å bli bevisst på fortellingsstrukturer, finnes det muligheter for å lage alternative fortellinger eller å forsterke den som allerede er der. Prosjektet fikk dermed også stor relevans for norskfaget og kunne knyttes direkte opp mot flere kompetansemål i læreplanen for norsk.

Medvirkningsmetodene som sto helt sentralt i kunstnernes arbeid, førte til at vi fikk nær kontakt med mange av elevene. Noen fortellinger som de skrev ut fra egne liv var svært selvutleverende. Dette viste at vi og kunstnerne vekket tillit hos elevene, og at elevene har et stort behov for å fortelle og bli hørt.

Teaterforestillingen ble en fortelling som handler om *vendepunkt* til ulike tider. Den undersøker ungdoms kraft til å endre, tar opp aktuell ungdomstematikk og er morsom, medrivende og alvorlig, samtidig som den lykkes med å skape nysgjerrighet for historie og arkiv. Forestillingen er et kunstverk som står helt for seg selv, samtidig som den setter fokus på arkivene som kulturell og demokratisk ressurs. Ved at den stimulerer til læring kan forestillingen lett knyttes opp til læringsmål i læreplanen for samfunnsfag, historie og norsk.

I teaterforestillingen, slik den ble, kan ungdom se seg selv som deltaker i sitt eget liv, i historien, og i en større sammenheng. Forestillingen knytter virkelige hendelser fra ungdoms liv i fortiden sammen med dagens unges erfaringsverden og perspektiv på livet, noe som ofte er svært fokusert på nåtid og fremtid. Forestillingen viser at alt henger sammen, at dagens ungdom er bundet sammen med og er en del av historien vår. Forestillingen er ikke belærende og indoktrinerende, men åpner opp for refleksjon. På bakgrunn av dette ser vi forestillingen som svært vellykket innholdsmessig. Det fysiske formatet ble også veldig bra, samtidig som scenen ble lett å transportere rundt på skolene og kunne settes opp i enkle gymsaler om det var nødvendig.

8.2 Har vi blitt mer synlige?

Vendepunktprosjektet har betydd mye for Arkivsenterets synlighet og rolle i regionen. Det er ikke nok å lage et godt produkt – produktet må også synes. Tidlig i prosjektet fikk vi laget en profesjonell Vendepunktlogo. En nettside og en Facebookside ble også opprettet. Til de forskjellige møtene med lærere og andre, hadde vi behov for profileringsmateriell og brosjyrer. Innholdet laget vi selv, logoen hadde vi, og Trondheim kommunes trykkeri er en del av Arkivsenteret. Vi leverte også tekster og fotografier til Den kulturelle skolesekken sine websider. Deres kontaktnett og kanalene de benytter for å markedsføre produkter, betydde mye for oss. På den måten nådde vi fram til skolen og lærerne.

Kontakten med Den kulturelle skolesekken var av avgjørende betydning. Da vi først hadde fått en fot innenfor hos dem, var veien fram til skolene kort. Kunstnerne vi samarbeidet med hadde lang erfaring fra å arbeide opp mot ordningen og vi lærte mye av dem i startfasen. Etter hvert lærte vi at det trengtes nitid oppfølging og tett kontakt hele tiden både med Den kulturelle skolesekken og med skolene i alle

faser. Først for å selge inn, så for å sikre oss at alt skjedde som avtalt. Deltakelse på programslipp og foredrag på konferanser ble en del av markedsføringen fra vår side.

Vi fikk også god kontakt med Kulturrådet gjennom gjennom søknadsarbeidet. De ga oss tips og råd og var av uvurderlig betydning for oss. Også Arkivverkets ledelse ved Riksarkivaren og andre, ble holdt informert om formidlingsarbeidet vårt. Da vi ville vise ledelsen i arkivinstitusjonene, samt personer fra Norsk kulturråd og lokalt i Den Kulturelle Skolesekken hvordan forestillingen hadde blitt, ønsket vi å lage en seminar dag om kulturarvsformidling. Vi ville også invitere referansegruppen til å se den ferdige forestillingen. Vi så for oss en dag med seminar og forestilling – en møteplass for utveksling av kompetanse og erfaringer samt faglig inspirasjon. Høsten 2011 var imidlertid svært travel med forestillinger, oppfølging av disse og avslutning av prosjektperioden og vi innså snart at vi ikke hadde ressurser til å gjennomføre en seminar dag, men forestilling etterfulgt av en diskusjon ble det. Dette medførte blant annet at vi fikk klare indikasjoner fra Den kulturelle skolesekken i Nord- og Sør-Trøndelag om at de ønsket en ny innmelding av forestillingen for skoleåret 2012/2013. Vi opplevde at vi gjennom forestillingen og diskusjon mellom kunstnerne og publikum etterpå også fikk vist at dette er nye og aktuelle måter å formidle arkiv på og vi opplevde at egen sektor fikk en økt forståelse for det arbeidet vi har lagt ned i utviklingen av prosjektet. På mange måter la vi denne dagen grunnlaget for det videre arbeidet med kulturarvsteater innen arkivsektoren. Vi fikk tilbakemeldinger og reaksjoner som fortalte at dette var viktig, riktig og framtidsrettet formidling. I Arkivverket har dette medført at Riksarkivaren i ettertid både har støttet økonomisk gjenopptakelse av *Vendepunkt* og gitt oss støtte til utvikling av et landsdekkende teaterprosjekt i 2014 for å markere grunnlovsjubileet.

Vendepunkt har bidratt til å åpne skolenes øyne for Arkivsenteret som et sted for opplevelse og læring og oss som viktige samarbeidspartnere for elevers læring. Prosjektet har også fått mediaoppmerksomhet som har bidratt til å øke synligheten vår som en moderne og viktig kulturarv- og kunnskapsinstitusjon.

Fokus på oss og samlingene våre har også ført til at vi har blitt invitert inn i andre prosjekter der arkivene skal spille en vesentlig rolle. Vi opplever at vi har blitt en del av et uformelt kulturarvsnett-

verk der vi er kjent og sees som viktige på grunn av samlingene våre og kompetansen vår. Også i arkivsektoren har vi blitt lagt merke til. Statsarkivet i Trondheim var den første institusjonen i Arkivverket som arbeidet systematisk mot skolen og skoleklasser. For oss er det et ledd i arbeidet med å gjøre oss mer synlige i regionen vår. Vår visjon er å bli en møteplass i regionen. Skoleverksted og teater har ikke vært vår eneste satsing og vi opplever at Den kulturelle skolesekken er fornøyd med å ha fått oss inn på arenaen som regelmessige leverandører av lærings- og opplevelsprodukt til skolene i Trondheim og Trøndelag. Vi arbeider også inn mot andre målgrupper, som for eksempel senioren, som også er en målgruppe for oss i arbeidet for å gjøre Arkivsenteret til en møteplass.

Også for kunstnerne har samarbeidet åpnet deres og andre kunstners øyne for potensialet som finnes i arkivene – alle historiene som gjemmer seg i magasinene på forskjellige typer medier og som kan benyttes på forskjellige måter til å skape kunst. Etter *Vendepunkt* og konferanser der vi har deltatt har både vi og andre arkivinstitusjoner blitt oppsøkt av kunstnere på leting etter inspirasjon i arkivene.

8.3 Vendepunkts betydning for de ansatte på Arkivsenteret

Da arkivmateriale skulle finnes fram for bruk i *Vendepunkt*, var det kunstnerne som tok initiativet. De etterspurte arkivstykker som kunne belyse ulike typer vendepunkt. Tidsperiode, kontekst og aktør, som vi normalt tar utgangspunkt i ved søk etter arkivdokumenter, spilte ingen rolle. Dermed ble det en annen måte å tenke og lete i arkivene på enn vi benytter i våre vanlige arkivsøk etter bestemte hendelser i en bestemt tid. Nå måtte vi tenke annerledes. Vi måtte bruke hukommelsen: Kunne man huske en gammel historie fra en sak man hadde vært borti en gang, som kunne brukes? Kunne man ikke huske en relevant sak, måtte man bruke fantasien maksimalt og forsøke å tenke ut hvilken type arkiv og hvilken serie i dette arkivet som muligens kunne inneholde den etterspurte tematikken. Ofte var det følelser og tanker kunstnerne var ute etter. Vi fant fort ut at privatarkiv var særlig nyttige i denne sammenhengen. Og innsikten om at man kunne bruke arkiv på denne måten – og søke systematisk etter følelser og tanker i arkivene – ga oss en tankevekker i forhold til hvordan vi normalt legger til rette for søk i arkiv gjennom ordning, katalogisering og registrering.

Prosjektjobbingen med mange tøffe frister, førte med seg et hektisk arbeidstempo, og vi lærte mye om det å delta i et stort prosjekt. Medlemmene i research-gruppen måtte av og til rykke ut på kort varsel for å forsøke å finne dokumenter som kunstnerne plutselig fant ut at de trengte. Improvisasjonsprosessene i utviklingen av teaterforestillingen eller møtene med elevene i referansegruppen, førte ikke sjelden til nye ideer som kjapt måtte omsettes i praksis. Her kunne man ikke være for rigid med tidsplaner og i hvert fall ikke bruke vanlige tidsbegrensninger på bestillingene.

Vi erfarte raskt at kunstnerne så på arkivmaterialet med helt andre øyne enn vi gjør. Det vi blar i daglig på leting etter informasjon noen har etterspurt, og som vi nok ser på som vanlige, tørre kilder, var kjempespennende for kunstnerne. De kunne la seg fascinere av en innskrivingsprotokoll fra et barnehjem eller et sykehjem på 1800-tallet, eller en notering i en skoleprotokoll. Slike kilder ser ikke vi så lett formidlingspotensialet i. Vi har nok blitt litt blaserte etter mange år i bransjen og mange møter med den type informasjon. Det skal vel helst være et unikt brev fra 1600-tallet for at vi skal bli imponert.

Å nå målgruppen og virkelig treffe rett, var viktig både for Arkivsenteret og for kunstnerne i prosjektet. Vi ville lage et opplegg som berørte og engasjerte ungdom. For dramaturgen i prosjektet var dette med målgruppearbeid hverdagskost. Å arbeide for å nå spesifikke målgrupper og arbeide med målgruppen for å skape forestillinger som angår dem ved å sikre at man snakker samme språk og har det rette fokus, var dramaturgens spesialfelt. I skriveverkstedene og i selve utarbeidelsen av forestillingene fikk vi som arbeider med arkiv, et nytt syn på publikumsarbeid og medvirkning. Medvirkning fra publikumsgrupper i formidlingsarbeidet hadde vi ikke arbeidet med før. I dag forstår vi at det er noe man må gjøre ved slike produksjoner som er rettet inn mot spesifikke grupper, for å være sikker på at man ikke lager et produkt som bommer på målgruppen.

Kunstnerne var, i motsetning til historikere, ikke opptatt av kontekst eller av å bruke kildene som bevis. Det kunne medføre at de gjerne festet seg ved helt andre aspekter ved en kilde enn vi arkivarer er vant med. Et lite fragment av en historie, nedtegnet i en innskrivingsprotokoll, kunne for dem bli inspirasjon til utvikling av en scene eller en historie. Eller det kunne vekke tanker eller en følelse som man ønsket å jobbe videre med sammen med elevene. Kunstnerne kunne i møte med arkivene også mis-

forstå informasjonen, noe som kunne føre til nye tankerekker som igjen kunne skape interessante ideer å jobbe videre med.

I arbeidet med kilder fant vi også flere felles trekk ved kunsten og arkivene. Arkiv er, som kunst, nysgjerrighetsskapende. Kunstnere bruker innlevelse i sin utforskning av et emne. Det gjør historikeren også. Et lite fragment av en historie i en protokoll skaper nysgjerrighet rundt konteksten og hva som kan ha skjedd før noteringen i protokollen. Kanskje skapes nysgjerrighet om hva som skjedde videre. Historikeren må jobbe som en detektiv for å finne svaret på sine spørsmål, gjerne ved å bygge opp en sannsynlig verden rundt hovedpersonen i historien. Der han ikke vet svaret, må han gjette. Innlevelse og gjetting er også metoder som dramatikere og skuespillere benytter seg av. Historikeren er på jakt etter sannheten, mens kunstneren ofte er på jakt etter noe annet – kanskje troverdighet i en rollefortolkning. Men arbeidsmetoden er på mange måter den samme.

Kunstnere kan ofte iakttå noe gammelt og ut fra det si noe nytt. Kunsten er til forskjell fra forvaltningen, som har skapt eller forvalter arkivene, fristilt fra rammer og krav til arkivtolkningen. De kan løfte på lokket og si noe nytt ut fra kildematerialet. I kunstneres møte med arkiv blir kontrasten mellom faste rammer og total frihet et spennende felt.

Fra tradisjonelle brukere som henvender seg til Arkivsenteret, er bestillingene som oftest veldig konkrete. I verksteds- og teaterprosjektene måtte vi lete i arkivene på en annen måte, både bredere og dypere, hele tiden med tanke på om dette kunne være aktuelt for temaene og for dagens unge. Å lete i kildene med et slikt siktepunkt opplevdes både som interessant og morsomt. Det ble en veldig positiv prosess å gjennomføre søk i arkivene. Jo mer vi søkte i egne kilder, jo større viten fikk vi om hva vi hadde i magasinene. At vi brukte et bredt spekter av kilder, mange flere enn dem vi får spørsmål etter i daglig arbeid, økte vår kunnskap om egne og hverandres arkiver.

Samarbeidet med kunstnerne har utvilsomt tilført kulturarvsformidlingen på Arkivsenteret ny kunnskap og nye måter å se arkivene på. Vi har lært metoder og måter å arbeide på, men vi har også lært nye tilnæringsmåter til informasjonen som finnes i arkivene – hva den kan benyttes til. Arbeidet med arkivene på nye måter opplevdes som svært berikende for arkivarene. Som arkivenes ”voktere” er det tilfredsstillende å kunne synliggjøre arkivene på nye måter. I starten kunne både samarbeidet med

01

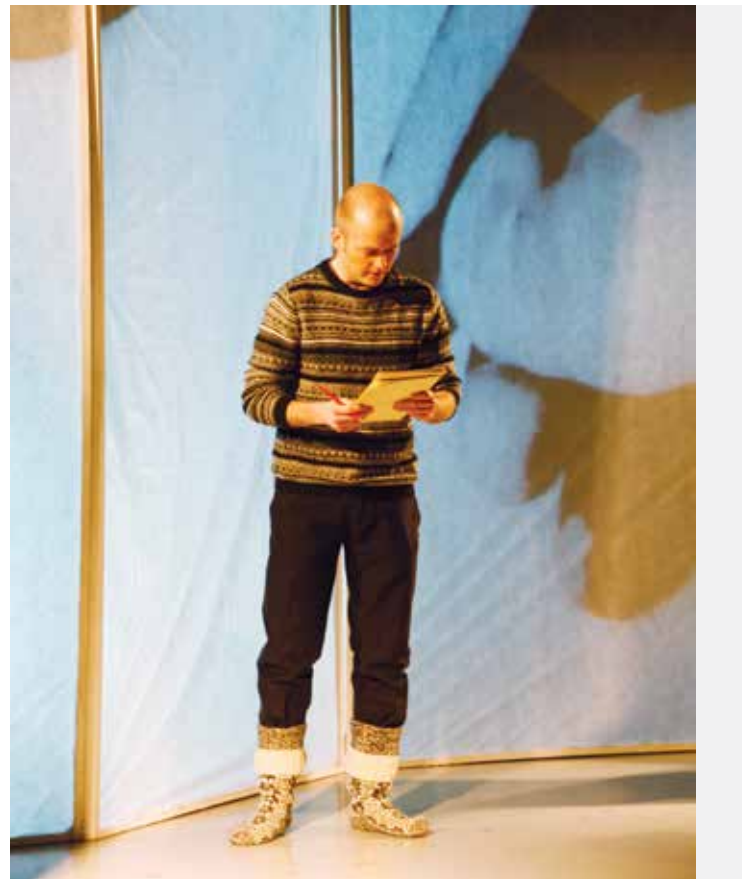
01 Engasjerte ungdommer ved Hitra videregående.

02 Ole Hammaren skriver brev til soknepresten.

03 Fredrikke Marie Qvam: Da æ va 16 så fekk æ et brev. "Er det ikke deilig å være 16 år og elske å være elsket..."

04 Tyskertøs får håret sitt klippet, Hitra videregående.

02

03

04

kunstnerne og oppgavene de ga oss, oppleves som utfordrende. Det endret seg over tid: vi lærte og vi forsto nødvendigheten av det de ba om. Vi tilpasset oss nye måter å arbeide med arkiv på og vi så de mulighetene for ny arkivformidling verksted- og teaterprosjektene åpnet for oss.

8.4 Har Vendepunkt betydd noe for samarbeidsprosjektet Arkivsenter Dora?

Vendepunkt har hatt betydning for samarbeidet på Arkivsenteret. De ansatte har blitt bedre kjent med hverandre på tvers av institusjonsgrensene. Prosjektet har skapt en vi-følelse blant dem som arbeidet i prosjektet. Dette skjedde gjennom det løpende arbeidet i forberedelsene til prosjektet, i verkstedene, i utarbeidelsen av forestillingen og det skjedde gjennom turnéene. Frilansere som arbeider med teater er vant til å reise på turné, men for arkivarbeiderne var det nytt. Vi har aldri tatt med oss formidlingsprosjekter ut i distriktet før. Turnélivet, der man er sammen hele døgnet, skaper tett samarbeid og teamfølelse på en helt annen måte enn samarbeid på arbeidsplassen. Teaterensemblet ga også Arkivsenterets ansatte innblikk i en annerledes arbeidskultur enn de var vant til. Kunstnerne stilte med stor åpenhet for våre ideer og synspunkter, med mye brainstorming og med god stemning, som smittet over på arkivfolket som deltok.

Flere av institusjonene på Arkivsenteret dekker et område som er mye større enn Trondheim by. Gjennom Vendepunktprosjektet klarte vi å nå ut til distriktene på en annen måte enn før ved at vi reiste på turné både i verksteddelen og med teaterforestillingen. Vi opplevde særlig at skolene litt utenfor sentrum satte stor pris på å få besøk av en profesjonell teaterproduksjon. Trondheimsskolene er litt mer blaserte – de har Trøndelag teater rett rundt hjørnet og får tilbud der.

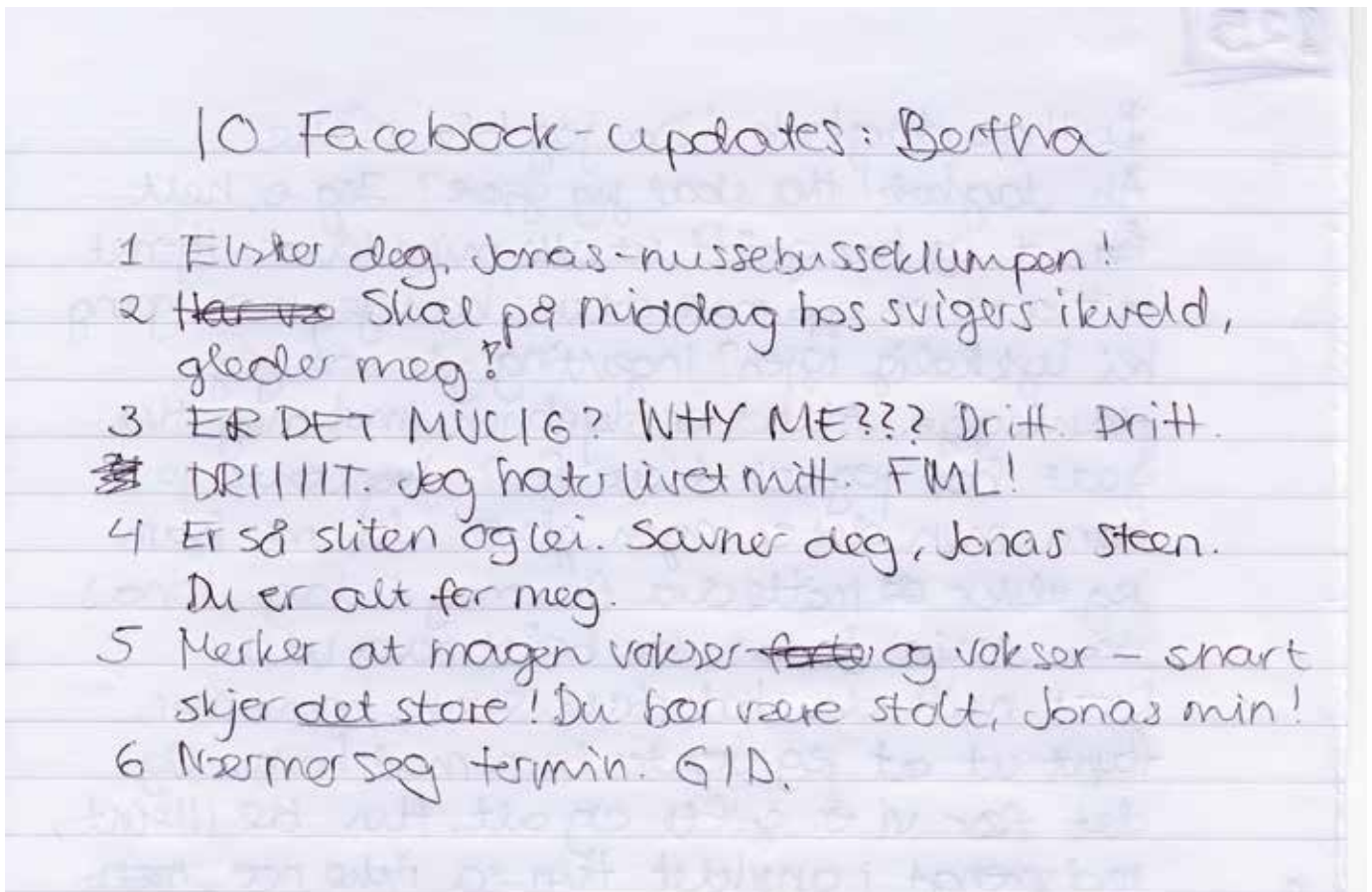
Samarbeidet i *Vendepunkt* ble et felles kompetansebyggingsprosjekt. Både verkstedet og teaterforestillingene gjorde at vi fra arkivsiden fikk arbeide med arkiv på andre og nye måter. Samarbeidet ga oss også bedre innblikk i hverandres samlinger. For eksempel var kunstnerne i prosjektledelsen sammen med researchgruppa på omvisning i samlingene hos Forsvarsmuseet, og der fikk vi se mye spennende materiale som var ukjent for oss. Dette var samlinger vi kjente lite til og det ga oss ny kunnskap og ny innsikt til nytte både i dette prosjektet, i eventuelle nye prosjekter, eller rett og slett i vårt daglige arbeid på Arkivsenteret.

De fra Arkivsenteret som deltok i Vendepunktproduksjonen, opplevde det som utfordrende og spennende å arbeide med målgruppen, skoleelevene, på denne måten. *Vendepunkt* ble derfor både stimulerende og lærerikt å arbeide med og det ga inspirasjon og drivkraft. I arbeidet lærte man seg å kjenne på hvilke følelser kildene vekke hos en selv, og spørsmålet ble videre hva de samme kildene kunne vekke av følelser hos publikum. Man opplevde å få levendegjort historiene man fant, og fikk spilt historiene ut mot dagens ungdom. Ved å lete fram kilder og historier kom også idéer til nye formidlingsprosjekter, og det var spennende å jobbe med kunstnere og se at materialet ble brukt på nye måter. Historiene fra arkivene fikk nytt liv for de involverte gjennom den bearbeidelsen som fant sted.

8.5 Var Vendepunkt verdt innsatsen?

Vendepunkt har kostet store ressurser – både i penger og i arbeidstid. Var det verdt det? Akvinstitusjoner er nå inne i en endringstid som gjør at vi må finne nye roller og vi må finne nytt publikum. Flere og flere av arkivene vi oppbevarer blir digitalisert og informasjonen blir gjort tilgjengelig på nett. Dette er et arbeid som vi arkivinstitusjonene står bak og det er de mest brukte arkivene våre som blir gjort digitalt tilgjengelige på den måten. Vi gjør det for å lette arbeidet for brukerne, vi gjør det for å få flere brukere på dette materialet og vi gjør det for å unngå slitasje på materiale som allerede har vært utsatt for mye slitasje. Med mye arkivmateriale tilgjengelig på nett kommer færre av de tradisjonelle arkivbrukerne til lesesalene våre. Samtidig bygges sentralmagasin for Arkivverket, der mye materiale skal samles. Om ikke nye brukere kommer til arkivinstitusjonene våre eller gamle brukere kommer av andre årsaker enn for å finne informasjon, så vil rollen til regionale arkivinstitusjoner fort være utspilt.

Ved Arkivsenteret i Dora har vi sett at vi må finne en ny rolle i Midt-Norge. Vi må også skape situasjoner som bringer nye, mer ukjente arkivtyper fram i lyset. For å gjøre dette prøver vi ut flere forskjellige formidlingsmåter som retter seg inn mot forskjellige målgrupper og som krever en annen type tilrettelegging og deltakelse fra oss enn det som har vært vanlig tidligere. Vi har særlig ønsket å satse på ungdom gjennom skrive- og dramaverksteder og teaterforestillinger, som vi fikk muligheten til å gjøre med *Vendepunkt*. Dette er aktiviteter som nå særlig rettes inn mot elever i videregående skole og som baserer seg på samarbeid med Den kulturelle skolesekken. Prosjektet er avhengig av samarbeid både med andre

01

02

03

- 01 Elevtekst, Berta, Facebook-oppdateringer, høst 2010.
- 02 Skuespillerteamet 2011.
- 03 Går du ut den døra alene sender de deg med første tog til Sachsenhausen.

institusjoner på Arkivsenteret og med kunstnere. Det første er viktig for å få en bredde i materialet som benyttes. Det andre er nødvendig for å få tilgang til kunstneres metodikk.

Et prosjekt som *Vendepunkt* kunne ikke vært gjennomført uten samarbeid. Andre prosjekter som vi har prøvd ut på Arkivsenteret, og som nå er i ferd med å bli fast hver vår, er halvdagsmøter for 9-klas-sene i Trondheimsskolene, også disse finansiert gjennom Den kulturelle skolesekken. Under disse møtene viser vi elevene en liten digital fortelling kalt ”Hva er arkiv” før vi gir dem en omvisning rundt i ubåtbunken Dora 1 og forteller om dens historie. Til slutt lar vi elevene arbeide med oppgaver om Trondheim under 2. verdenskrig. Målet med opplegget er å gi elevene kunnskap om 2. verdenskrig i Trondheim samtidig som de får opplæring i kildekri-tikk. Begge deler er tema som man skal lære om i 9. klasse. Vi benytter kopier av arkivkilder fra institusjo-nene på Dora som gjelder Trondheim og som vi har samlet i en fin arkivboks sammen med spørsmålene, og som vi, i tillegg til å benytte under opplegget, sel-ger. Første versjon av boksen ble laget av Statsarkivet med finansiering fra ABM-utvikling, mens versjon 2 er et samarbeidsprosjekt i Arkivsenteret på Dora.

Vi har også ønsket å prøve ut opplegg rettet inn mot andre aldersgrupper: senioren. Dette er et samar-

beidsprosjekt med DIS – Data i slektforskning – i Sør-Trøndelag. Formålet med dette prosjektet er å trekke senioren som ønsker å drive med slekts-gransking og lokalhistorie til Arkivsenteret som en møteplass der de kan oppleve både læring og sosialt samvær. Vi holder gratis kurs i slektsgransking og vi inviterer til åpen lesesal på spesielle kvelder der man får mye hjelp til å starte gransking i kilder som ligger på nett. Også dette prosjektet har fått ekstern støtte – fra Kulturrådet.

Selv om vi har fått mye ekstern støtte til prosjektene våre og til dels fortsetter å få det når prosjektene går over til å bli en del av de faste aktivitetene våre, så vil de allikevel medføre omprioriteringer. Dette er nødvendig og innen enkelte områder, som for eksempel ordning av arkiver, har nedprioriteringene vært harde. Dette er imidlertid prioriteringer som har vært nødvendige og som sikrer vår framtid som regionale arkivinstitusjoner i tillegg til at det sikrer publikum kjennskap til og tilgang på arkivene våre. Å prøve ut nye typer formidling og det samarbeidet det innebærer har ikke bare vært riktig prioritering – det har vært nødvendig for å sikre at regionen vår får sterke regionale arkivinstitusjoner i framtida, der unge og eldre kan møtes for opplevelse, læring og forskning.

LES MER PÅ: www.arkivsenteret.no/nettutstillinger/vendepunkt

og nazistene

vennlig, fredsde
motstandfolk

eller kort m nazister,
der koras identitet skjult

den - tysting på
hiserandre

1) før

2) Vende-
punktet

3) etter

Pause:
09.30-09.45
11.15-12.00
13.30-13.45

KILDELISTE

Oversikt over kilder som dannet grunnlaget for arbeidet med Vendepunkt.

Denne listen er ikke en kildefortegnelse i en akademisk, vitenskapelig betydning, men en oversikt over de kildene som ble utforsket tidlig i prosessen med å utvikle Vendepunkt. Kildene på denne listen fant vi fram mens vi fritt utforsket muligheter for tema, tilnærming og form, og bare en liten del av materialet ble til slutt brukt direkte opp mot skoleverkstedene og teaterforestillingen. Arbeidet med alle disse kildene, og også den elimineringsprosessen som fulgte, hjalp oss å utvikle og spisse prosjektet slik at det ble slagkraftig i forhold til målgruppen. Tidlig i prosjektet var det særlig viktig å ha et åpent sinn i forhold til hva slags kilder som kunne brukes, slik at gode idéer kunne blomstre rundt hovedtemaet vendepunkt: vendepunkt i menneskers liv, i samfunnet, i historien. Kunstnerne fikk fritt ønske seg kilder; researchgruppa gjorde så sitt ytterste for å finne det materialet som best kunne belyse en gitt problemstilling. Det var ingen begrensninger verken for hva slags typer kilder det gjaldt eller hvor mye materiale som kunne finnes fram. Som det fremgår av kildelisten ble mange forskjellige typer kilder brukt, og vi ble mer og mer bevisst at dette var nødvendig etter hvert som prosessen skred frem: Det var så mange veier inn til et tema, så mange innfallsvinkler for å finne svar på det vi ville utforske, at å begrense oss i forhold til typer kilder ville kunne bli et hinder for den gode, kreative prosessen og et følgelig spennende resultat. Vi håper kildelisten kan gi et innblikk i hvordan vi arbeidet med kilder, og at den kan være til inspirasjon.

Kopier av alle kilder som ble brukt i prosjektet er ordnet etter 8 tema og lagt i arkivbokser med samme navn. De forskjellige dokumentene (fotografier, brev, avisutklipp, utskrift, tekstutdrag, osv.) er så gruppert og lagt i mapper med beslektede dokumenter og merket med navn på undertema. Materialet som står på hylla i magasinet til Statsarkivet i Trondheim, vil bli bevart for ettertiden som dokumentasjon på *Vendepunkt*.

INNHold:

1. Generelt
2. Samfunnsrelatert
3. Trondheim
4. 1840-1920
5. 2. verdenskrig I
6. 2. verdenskrig II
7. Likestilling/barn og ungdom
8. Minoriteter

BOKS 1. GENERELT**Mapper:**Aviser med artikler

- Morgenbladet april 2010 og mai 2010.
- Magasinet (Dagbladet) april 2011.
- Ukeadressa uke 37 2011: Livet etter Utøya.

Vendepunkt

- Oppslagsnotis om ordet "vendepunkt".
- Regjeringen.no: Handlingsplan mot vold i nære relasjoner.
- NRK.no: Vendepunkt – norsk dokumentarserie.
- Nettartikkel: "Fra sårbare gutter til kompetente menn", av Målfrid Bruknaap, 2011.09.26.
- "Erindringer" av Anton Christian Bang 1909.
- Egen mappe: Diverse fra Maria (inneholder stoff om Ragna, Alvilde, jøder og motstand under krigen).
- Kopier av post-it lapper med følelser.
- Ønskeliste for materiale til forestillingen.
- Prosjektbeskrivelse Vendepunkt.

Bilder til kollasje –rein/skitten

- Fotografier: Urene dyr- gris.
- Fotografier: Ureint arbeid – dotømming.
- Fotografier: Bad.
- Fotografier: Klesvask.
- Fotografier: Brud/renhet/hvite kjoler.
- Fotografier: Ilabekken og Reitgjerdet.

Foto og inspirasjonsmateriale

- Inspirasjonsmateriale 1900-1920: Redningsmisionen.
- Foto: Gårds- og bybilder, Brattørveita, Ravelveita.
- Foto: Gårdsbruk – bystrøk.
- Foto: 1900-1920.
- Foto: 1940-1945.
- Fabrikkermerker for Hans J. Klausen og Matz Nissen for fabrikasjon av tobakk fra 1778.

Norsk historie – wikipedia

- Utskrift av oversikt over norsk historie.

Plakater/symboler

- Plakater fra den kalde krigen i farger.

Trær

- "Rettslig beskyttelse for trær", Universitetet for miljø- og biovitenskap.

BOKS 2. SAMFUNNSRELATERT**Mapper:**Arbeiderpartiet

- "Kvaksen", Orkdal AUF.
- Arbeiderpartiets kvinneforening: "Lyskasteren" m.m.

Dagens vers

- "Dagens vers". Udatert.

Folkeliv

- Trondhjems Hjemmenes vel: "Hygga". 1936-1940.
- Fotografi: brann på Rosenborg 1899.
- Fotografier: konfirmasjon, u.å.
- Fotografier: bryllup, u.å.
- Fotografi: klassebilde folkeskolen ca. 1930.
- Om drikkeskikker i Trondhem på 1700-1800 tall.
- Folketelling Orkdal herred 1910.
- Egen mappe: fotografier merket skog/skogdrift osv.
- Egen mappe: fotografier merket by og Gjøvran.
- Tekst om arbeidsforhold på Røros første halvdel av 1900-tallet, fra Fjell-Folk.

Ro/orden/oppførsel

- Forhandlingsprotokoll Mosvik, to eksemplarer, u.å.
- Rundskriv fra Politidepartementet 1940 (om forbud av salg av frimerker med bilder av kongefamilien).
- Ekserserreglement for
- Ordenspolitietts skoleavdeling 1941.
- Dom 3. juni 1790 i Trondheim Byrett.
- Forhør Trondheim politikammer 7. februar 1865. Overgrepssak.
- Trondheim Tukthus (Lars Arnesen Isi dømt for "konkubinatt").
- Fotografier fra protester mot utbygging på Rotvoll.
- "De opprørsket?"
- "Et opprør?"

Sunnhet/bad/helse

- Berettelse fra Margit Mihle, hennes far var bademester. 1900- tall.
- Kontingent for 1930 til Trøndelag kredsavd.
- Egen mappe: Norges Badeforbund, Trøndelag krets + diverse korrespondanse 1928-1975.
- Egen mappe: Mødrehygienekontoret fra 1934-35.

- Beretning om prevensjon fra Lyskasteren.
- Trondheim Helsestudio 1985.
- Sundhedsregler for skoleborn og skoleungdom, 1892.
- Nye og fuldstændig Huusholdningsbog/anvisning for Huuslige Fruentimmer. København 1799.

Vassdragsregulering

- Røyrvik vassdragsreguleringer 1940-1965, med håndskrevne notater.

BOKS 3. TRONDHEIM

Mapper:

Bakklandet 1970-1980

- Oversikt over avisartikler og skriftlige kilder.
- Oversiktsplan for Bakklandet november 1984.
- Bakklandsutredningen 1983.
- Privat forslag til reguleringsplan for en del av bydelen Bakklandet 1977.
- Ida Bull og Inga E. Næss: Bakklandet lever! 1985.
- Div. utprint om Knutsen og Ludvigsen.
- Avisartikkel: Jul på bakklandet, 1975.
- Avisartikkel: Jo her trengs det vårrengjøring (Knutsen og Ludvigsen), 1975.
- Bakklandet Bassforening.
- Oversikt over saker om Bakklandet, av Pål Langøien.
- Bibsysshenvisning til artikkelsamlingen: Ilsvikøra, fortid og framtid.

Navnestriden Trondheim/Trondhjem/Nidaros

- Avisartikkel 6.6.1929: "En mektig demonstrasjon for Trondhjem i gaarftes".
- Fotografier fra demonstrasjoner i byen.
- Avisartikkel Adresseavisen 23.02.1931: "Trondhjemmere gav svar!"
- Avisartikkel Adresseavisen 07.03.1931: "Fra to års kamp mot Nidaros".
- Avisartikkel Adresseavisen 17.03.1931: "Stor demonstrasjon for Trondhjemsnavnet førstkommande søndag".
- Div. små notiser om navnestriden i aviser.

Trebyen Trondheim

- Doktorgradsavhandling Dag Kitter 2006: Trebyen Trondheim – forvitring og fornying.

Kamp mot utbygging

- Tekst om Fagerheimskogems Velforening.
- Kamp for kulturvern, tekst om Rotvoll-utbyggingen.

BOKS 4. 1840-1920

Mapper:

Trondheim Redningsmisjon

- Egen mappe med 30 eksemplarer av lover for Redningsmisjonen Trondheim, 1928.
- Egen mappe med beretninger fra Alexandrograd, Seterbakken Kvindehjem, Arbeidshjemmet, etc. Tidlig 1900 tall.
- Egen mappe med kopier av utvalgte kilder om: Ragna, Johannes, Alf, Valdemar, Jens, Bertha og Gudrun.
- Redningsmisjonen i Trondheim, av Ola Storhaugen, med kopi av kilder fra arkivet. 3 eksemplarer.

Verdalsraset 1893

- Møtereferat etc. i forbindelse med raset.
- Liste over omkomne.
- Brev til Oddmund Suul fra 1954, vedlagt følger visetekst om raset.

Bybrannen 1841

- Pyromanvise.
- Epost fra Tone Stakvik (IKA) med informasjon om Familien Blakstad og Johan Olsen Gelein.
- Brannrettsprotokoller 1828-1854.
- Prolog fra Hr. Assessor Schwach i forbindelse med forestilling til inntekt for de som led pga brannen.
- Brev til borgermesteren i Trondheim fra sognepresten i Stadsbygd.
- Adresseavisen 24. april 1941: Bybranden i Trondheim 24. april 1841.
- Tekst fra Trondhjems borgerlige realskoles alene privilegerede adressecontours efter-retninger 1842.
- Statsarkivet i Trondheim: Bybrannen 24. April 1841.
- Storbrann i Trondheim 24. april 1841 (Familien Blakstad).
- Storbrann 22. Januar 1842 (om bortsetting av barn til Bjugn, Vallersund).
- Fortegnelse over barn som etter brannen i 1842 ble "opklædte" på Hans Majestets Kongens regning.

BOKS 5. ANDRE VERDENSKRIG I**Mapper:****Bandeklosteret – Rinnan**

- ”Bandeklosteret” Jonsvannsveien 46.
- Plantegninger.
- Dagbladet 13. mai 2010: Sjalu Rinnan hengte og parterte ekskjæresten.
- Dagbladet 13. mai 2010: Jeg skulle likvidere Rinnan.
- Forskning.no: 14. mai 2010: Kamouflert jødedeportasjon.

Arne Fjellbu

- Arbeiderforeningen Samhold, Mosvik, kassabok.
- Register over privatarkiv nr. 16: Biskop Arne Fjellbu 1890-1962.

Diverse andre verdenskrig

- Norsk Lovtidend 1941: forordninger.
- Foto: ”Et parti sko var kommet til skohandler Kvernø”, ”Beslaglagte matvarer fra fjordbåtene 1943”, ”Beslaglagte og rekvirerte gårdsbruk i 1942”, ”Gårdsbruk i Bjørnør”, ”De første tyske soldater i byen”, ”Tyske soldater settes i land i Ravnkloa i Trondheim”, ”Tysk sensur av privat brevpost”, plakat: ”Advarsel, forbindelse med fienden straffes med døden”.
- Utdrag fra norsk krigsleksikon.
- Likvidasjonsstyret.
- Innberetninger til politiets logg (tilsynelatende) fra 1942.
- Rettsbok for Strinda og Selbu herredsrett 1942, sak som gjelder rasjonering.
- Norsk Lovtidend 1941: samling av forordninger m.m.
- Reisen gjennom et fangenskap, Berit Rusten 2010.
- Krigsseilersaken.
- PA 338 Arne Bergsgård, klipp fra Adresseavisen og Morgenbladet.

Flyktninger og fanger i/etter krigen 1940-45

- Advarsel mot spionasje og forbindelse med sovjet-russiske fanger.
- En liten historie fra 1945 like før krigen var slutt.
- Wikipedia: Kåre Nesset 1905-1974.
- Yrjar Heimbygdslag, tekst og foto av Terje Sørensen.
- Flukten fra Gestapo i pyjamas midtvinters av

Lars Braa.

- Statsadvokaten for Landssviksaker, Sør-Trøndelag.
- Gefreiter Wolfgang Sperling- soldaten som under krigen greide å flykte fra sin avdeling ved Rørvik. Av Gunnar Arve Ramstad.
- Avistekst: 2 600 jugoslavere bukket under i fangeleirer i Norge.
- Vennskapsforeninger Norge – Serbia.
- Oversikt serbiske krigsfanger Melhus og Trondheim.
- Aftenposten: Da nordmenn mishandlet fanger i krig.
- Lokalhistoriewiki: Krigshistorie Hemnes Nordland: En strøm av flyktninger.
- Deportasjonen og utryddelse av norske jøder. Av: Bjarte Bruland.
- Grenselosene, flukten over kjølen. Fra Jødiske museum Trondheim.
- Du - en hverdagshelt? Fra Frelsesarmeen.
- Baptistkirken hjalp jødene under krigen.
- Verdalingen 14. mai 2011: Gripende møte med grenselosen. Av: Marit Arnesen Veimo.
- Foto: Andebuleiren i Vestfold
- Nettartikkel: ”De sovjetiske, polske og jugoslaviske (serbiske) krigsfanger i tysk fangenskap i Norge 1941-1945.”
- ”Serberhytta”, fra Wikipedia.

Krigen, diverse saker fra Espen Storli

- Egen mappe: Anmeldelse fra Studentersamfunnet (hirdaksjon), Trondheim Politikammer 1940.
- Egen mappe: Inntrøndelag Husmorskole 1940-46.
- Egen mappe: Uttrøndelag politikammer: anmeldelse 1968/1942.
- Egen mappe: Trondheim politikammer: fremmedkontroll av tysk kvinne 1947.
- 3 egne mapper: Helgeland politikammer: beslaglagte NS-dokumenter.
- Egen mappe: NSB Trondheim distrikt.
- Forhandlingsbok for tilsynet med fabrikker, Røros Herred, 1893-1953.
- Forelegg til Petter Lauritz Pettersen etter landsvikloven av 1947.

Lydfiler (liste over)

- Liste over grammofonplater opptatt i Studentersamfunnet i Trondheim (materiale fra krigen). Listen er skrevet i 1993.

Motstandsmateriale

- Egen mappe: Norsk Tidende og Det frie Norge – kopier.

- Illegale aviser/motstandsaviser.
- Norgesnytt: ”Den største fangetransport til Tyskland hittil gikk torsdag med 1136 nordmenn”, ”Gløtt fra hverdagslivet i Norge, slik kvinnene lever det”.
- Illegale sirkulærer.
- ”Den norske kvinne”, februar 1943.
- Lovboka om motstandsarbeid for norske lærer-tillitsmenn.
- Egen mappe: Oscar Egede Nissen saken.
- Orkdal ungdomslag.
- Avisoppslag i Østlendingen 1978: ”Hun var MILORGs hemmelige øre i den tyske stab”. Om Ingrid Furuseth/Åse Sæther.
- ”London” av Nordahl Grieg.
- Trøndersk motstand.
- Dikt 1942.
- Innberetning 15.10.1942 fra Fylkesmannen i Sør-Trøndelag.
- Brev fra Kong Haakon julen 1940.
- Avisartikkel i Arbeideravisa 8. mai 1981: ”Brevet fra den dødsdømte Henry Thingstad”.
- Diverse avisnotiser.
- Avisartikkel i Arbeideravisa: ”Lærere i fangenskap”.
- Avisartikkel i Arbeideravisa 9. mars 1963: ”Tjue år siden elleve trønderske frihetskjemper ble henrettet”.
- Årbok for Namdalen 1995: ”Historien om Karle Berre”.
- Idrettsstreiken 1941.

NS

- Den gamle norske hilsen ”Heil og sæl!”
- Den norske skole.
- Fronten – fram for det norske folks frihet. 15. juni 1938.
- NS’s stevne i Trondheim november 1941.
- URD.
- NS marsjen, Ja vi elsker, Hirdmarsjen.
- Veien til Norges frihet, av Hamsun, Aall, Lie, Prag Magelssen og Schibbye.
- England seirer!
- Norges lærersamband, av Orvar Sæther.
- Germansk Budstikke – Landet uten hjerte.
- NS- ad medlemskontigent.
- Søknad om opptagelse i Nasjonal Samling.
- Bilag til NS-søknad: spørreskjema.
- Plakater fra okkupasjonstiden.
- Fotografier, tysk propaganda.
- Småtrykk: Hva vil NS?

- Om Hirten, NorgesLexi.
- Nettinformasjon om hirten.
- Nasjonal Samlings Ungdomsfylking(lokalthistori ewiki.no).
- ”Frå lærarstriden”, fra 1946.
- Kopi av lovtekster for ungdomstjeneste og lærarsamband.
- ”Den norske jentehirten 1940-1945.”
- Tekster: ”På vikingtog” og ”Budstikka gikk”.

Philipsohn

- Haakon Sørbye: kampen for å overleve.
- NOU 1997: 22 Inndragning av jødisk eiendom i Norge under den 2. Verdenskrig. Utskrift av kapittel 1, 2, 5, 6, 9, 10, 11.
- St.prp. nr. 82 Et historisk og moralsk oppgjør med behandlingen i Norge av den økonomiske likvidasjon av den jødiske minoritet under den 2. Verdenskrig.
- Esther Rosa Philipsohn.
- Rebekka Philipsohn.
- Maja Philipsohn, utskrift av Trondheim skifteretts registreringsprotokoll 1946.

BOKS 6. ANDRE VERDENSKRIG II

Mapper:

Småhistorier fra andre verdenskrig

- ”Sukkerrasjonen på Vollan som ble borte.”
- ”Tysktøs i silke gjemt i skitten under brakke-golv.”
- ”Når NS-folk skal gifte seg.”
- ”Tysk fangevokter elsket av alle norske fanger tilbake til Norge.”
- ”Krigstiden slik jeg opplevde den” av Ingvald Juul.
- ”Utdrag av mine minner 1942-45”, av Erling Sletbak.
- ”Tyskere på loftet”, av Rigmor Aastun.
- Skoleforhold under krigen.
- Kopier fra avisa Vårbud 1942-1946.
- Dagbøker Kalvskinnets skole.
- ”Klipp som ikke må glemmes, 1940-1945”, av Willy Bahr.
- Kumur –årsskrift ekstra, 1985. ”Minner fra krigstida”, Snåsa Historielag.
- ”Svenskeferda 18.-25. desember 1944”, av Jostein Brattset.
- ”Dramatisk gravferd” og ”En historie fra krigens dager”, av Jon K. Stene.

- ”Krigstida slik jeg opplevde den”, av Ingvald Suul.
- ”Kurer og flyktningevirksomhet”, fra bygdebok for Meråker.

Tambs Lyche/NTH

- Avisinnslag: melding om Lyches dødsfall.
- Informasjonstekst om NTHs rolle i motstandsarbeid.
- Studenter i den gamle stad.
- Holdningskamp og motstandsvilje- NTH under krigen 1940-45.
- ”NTH femti år”, av Olaf Devik.

Tyskertøs

- Kamp mot myter (I skyggen av krigen).
- Distriktslegen i Tingvoll.

Ullteppesaken

- Bjørnør lensmannskontor – beslaglagte ulltepper 1941-42.
- Ullteppetyveri, Frostating lagmannsrett.
- Offentlig kunngjøring: forordning om avleveringsplikt for ulltepper.

Unntakstilstanden

- Oppslagstekst om Majavatntragedien.
- Avisoppslag fra krigen.
- Vaktjournaler fra Trondheim Politikammer 1942-1944, og rapport fra Trondheim. Politikammer ang. unntakstilstanden i Trøndelag i 1942.
- Avisoppslag i Adresseavisen 6. oktober 1942.
- Minnenotis over banksjef G.S.Birch.

BOKS 7.

LIKESTILLING/BARN OG UNGDOM

Mapper:

Barnehjem

- Tekst på seks sider om barnehjemsbarn hos Gerda Tanberg.
- ”Aarsberetning for børnehjemmet ved Trondhjem”, 1889.
- Fridheim barnehjem.
- ”Om å vokse opp på barnehjem og sykehus”, av Thorleif Eikeland.
- ”Beretning om Hans Wingaard Finnes barnehjem”, 1909.
- ”Et besøk på Fimmes

- barnehjem”, Strinda historielag, 2007.
- ”Vi besøker 19 kjekke gutter på Hans Wingaard Finnes barnehjem”, Arbeideravisa, 1948.
- NOU 2004: 23: Barnehjem og spesialskoler under lupen.
- Bilder av Finne barnehjem.
- Bilder av Fridheim barnehjem.
- Tekst om Fridheim.

Barn og ungdom

- Minneoppgaver for eldre 1965, ”Knut Erik Nes og krigsåra” av Einar Holan, ”Kulturarbeid blant ungdom” av K.M. Elda, Orkdal ungdomslag notis.
- ”Skandaløst – skolebørn forøver hærverk”, 1904.
- Litt om hvordan forholdene var for barn og unge i tidsrommet 1910- 1935.
- Minneoppgave for eldre 1965, Verdalen.
- Blådegnene (egen plast-mappe)
- Gabriel Werner Johanson (romanifolket)
- Orklaungdommen: ”Offentlig dans eit problem for ungdomsarbeidet i dag”, 1961.
- Artikkel fra nett, februar 2011: Foldin verneskole/Bastøy skolehjem.
- Barnehjem på 1900 tallet: offentlige rapporter. Liste over barnehjem.
- Røstad offentlige aands- svakeskole ved Levanger, aarsberetning 1904-1909. Av Jon Grue.
- Falstad skolehjem 1895-1920. Av F.W. Landmark.
- Fotografier av elever/skolerom 1961.
- Minneoppgave for eldre, Nord-Trøndelag 1965.
- ”Vi fattige degne” – blå-deggenes merkverdige klagebrev.
- Byåsen skole – en skole i vekst.
- ”Noen minner fra skoletiden under krigen” – samlet fra nettet.
- Tekst om krigsårene ved Bispehaugen skole.
- ”Trondhjems borgerlige realskole 1783-1956”.
- ”Erindringer fra min arbeidsplass”, av Tor Johnsen.
- ”Strinda høgre skole i krigsårene” av Fritjof M. Ålstedt.
- Lærerstriden 1942.
- Læreraksjonen 1942.

Diverse likestilling/sekualitet

- Fotografi: ”Trondhjems ungdom ved århundreskiftet”.
- Tegning, muligens fra 1713?

- Portrett av 17 år gammel pike, tegning, muligens fra 1780?
- Artikkel av Kari Telste 2008: Madonna – hore. En lang historie om jenter, sex og kjærlighet.
- Artikkel om Kari Telste.
- Historisk oversikt over 1900 tallet med fokus på likestilling.
- Norske Kvinder 1814-1914, en oversikt.
- ”Fellesundervisning og det kvinnelige naturell”, kirkens felttog mot kvinnefrigjøring.
- ”Denne kjøkken-mad og folke-bestyrelse”, om opprøret.

Fredrikke Qvam 1866-1944

- Katalogoversikt over privatarkivet: ”Fredrikke Marie og Ole Anton Qvams arkiv.”
- 2 eksemplarer av ”Testamente 1868”.
- Egen mappe: stoff om Fredrikke fra AK.

Fredrikke M. Qvam – kilder fra Ubit

- Diverse brev og et testamente.
- Utstillingsnotater Egge Museum.

Kvinnelig stemmerett

- Underskrifter for kvinnelig stemmerett.
- Oppfordring om demonstrasjon for kvinnelig stemmerett i 17. mai tog.
- Brev fra Fredrikke Qvam på vegne av Landskvindestemmeretsforeningens Hovedstyre.
- Underskrifter for kvinnelig stemmerett til Stortinget 1905 på vegne av Gina Krog.
- Underskrifter fra kvinner som støtter opp om 7. juni beslutningen.
- Kvinnesaker i inn- og utland.
- Kvinner som fengselsbetjenter.
- Underskrifter for kvinnelig stemmerett til Stortinget 1890.
- Engelsk slagord.
- Rundskriv om kvinnelige fredsmøter i forbindelse med første verdenskrig, 1915.
- ”Norske kvinder 1914” om Astfrid Storm.
- ”Paa en smukkere maade kunde ikke kvinderne ha meldt sig ind i vort offentlige liv”, av Ødegård og Sundt.

BOKS 8. MINORITETER

Mapper:

”Døvehistorier”

- Brev til Riddervold datert 1872.
- Brev til Riddervold muligens fra 1870.
- Brev til ”lærer”, datert 1869.
- Brev til Riddervold datert 1870.
- Epost korrespondanse mellom Tone, Marte og Maria, september 2010.
- Forhør på Trondheim politikammer datert 1865.
- Dagbok eller brev med tittelen Mit Levnetsløb skrevet av Albert Svendsen, u.å.
- Mine første år på døveskolen av Olaf Hassel.

Halfdan Bryn/raseteorier

- Halfdan Bryn: Trønderske typer, og: Om jødene.
- Håndskrevet tekst av Bryn.
- Bryn: Om menneskets kamp for å gjøre sig til jordens hersker.
- Diverse notater og utdrag om Tysfjordsamene av Bryn.
- Litt om den nordiske rases karaktertrekk av Bryn.
- Oversikt over Privatarkiv nr. 37: Halfdan Bryn. Omfatter årene 1915-1933.
- Utfyllingsskjema for sterilisering, Sunnhetskommisjonen Snillfjord.
- D. Abrahamsen 1935: Jeg er jøde.
- Rasehygiene, bok skrevet av Bryn.

Homofili/Hiv

- ”Henki ga hiv et ansikt” av Håvard Rem.
- ”Homoikonet Kim Friele.”

Jøder

- Dagbladet 16. Oktober 1982: Rød J i alle pass.
- Arbeideravisa 9. Oktober 1982: Bare fire kom tilbake...
- Folketelling Trondheim kommune 1941.
- Egen mappe: Jødene i Tromsø.
- ”Det jødiske barnehjemmet og Nic Waal.”
- ”Den norske Anne Frank: Kathe Lasnik.”

Samer

- Tekst: En tur i Riast og Essand distriktene.
- Thomas von Westen – en bibsysoversikt.
- Elsa Laula Renberg – et kvinnelig.
- Daniel Mortenson – utdypning.
- Arbeidsdepartementet: Om samepolitikken.

Kulturrådet
Grev Wedels plass 1 og 9
Postboks 8052 Dep
N-0031 Oslo

Tlf: +47 21 04 58 00

post@kulturradet.no
www.kulturradet.no